

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**OD EKONOMSKEGA DO DRUŽBENEGA DENARJA: VLOGA
LEGITIMNOSTI V MONETARNEM SISTEMU**

Ljubljana, julij 2024

FELIKS MOŽINA

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani Feliks Možina, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtor predloženega dela z naslovom Od ekonomskega do družbenega denarja: vloga legitimnosti v monetarnem sistemu, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem red. prof. dr. Bogomirjem Kovačem

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravil samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobil vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označil;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnal/-a v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobil soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.
11. da sem preveril verodostojnost informacij, ki izhajajo iz zapisov na podlagi uporabe orodij umetne inteligence.

V Ljubljani, dne

Podpis študenta:

KAZALO

1	UVOD	1
2	DIHOTOMIJA DENARJA	2
2.1	Ekonomski denar.....	3
2.1.1	Funkcije denarja	5
2.1.2	Monetarizem in kritika denarne funkcionalnosti.....	6
2.1.3	Politična oblast in legitimnost denarja	7
2.2	Družbeni denar	8
2.2.1	Funkcije družbenega denarja	9
2.2.2	Kritika funkcionalnosti družbenega denarja.....	10
2.2.3	Denarna ambivalentnost kot izraz družbe	11
3	IZVOR DENARJA	12
3.1	Izvor denarja kot posledica ekonomske interakcije.....	12
3.2	Izvor denarja kot posledica družbene interakcije	14
4	NEVTRALNOST IN EKSOGENOST DENARJA?	16
4.1	Zmote ekonomskega denarja.....	16
4.2	Eksogenost in nevtralnost denarja v veliki depresiji.....	19
4.3	Družbeni denar kot izraz družbe	20
5	LEGITIMNOST KOT TEMELJ MONETARNEGA SISTEMA	23
5.1	Denar kot politično blago.....	24
5.2	Hayekov in Polanyijev komentar na denar kot politično blago	25
5.3	Utemeljitev legitimnosti suverena	27
6	SKLEP	28
	LITERATURA IN VIRI	29

SEZNAM KRATIC

angl. – angleško, lat. – latinsko

BDP – bruto domači proizvod

CB – centralna banka

ECB – (angl. European central bank); Evropska centralna banka

FED – (angl. Federal reserve); Centralna banka Združenih držav

1 UVOD

S konceptom denarja se posameznik ukvarja vsakodnevno. Z njim na trgu kupuje in prodaja proizvode ter storitve, zato je zanj denar predvsem sredstvo menjave in plačilno sredstvo. To bi bil verjetno najpogostejši odgovor na vprašanje, kaj je denar. Terja najmanj miselnega naprezanja, saj je taka vsakdanja interpretacija denarja sila logična in enostavna. Toda preveč preproste razlage za relativno skrivnostno naravo denarja in omejevanje vsenavzočnega denarja na funkcijo menjave in plačevanja je obenem skrajno sumljivo. Le zakaj bi o denarju govorili s takšno lahkoto in površnostjo, čeprav ga vsakodnevno uporabljamo in nam toliko pomeni? Zakaj je naše razumevanje denarja obratno sorazmerno z njegovo pomembnostjo v našem življenju? Smo do njega zato tako indiferentni, ker ga dojemamo in jemljemo kot nekaj nevtralnega?

Ob nekoliko daljšem premisleku denar hitro predre meje nevtralnosti. Izkaže se, da je denar dejansko naš »način življenja«, v prevladujoči potrošniški družbi središče naših vrednot, osrednji simbol moči. Do bogatejših izražamo večje spoštovanje, pogosto slepo sledimo njihovim interpretacijam in uporabljamo argument avtoritete (lat. *ad auctoritatem*). Denar ima za ljudi domala libidalno moč, obenem pa je tudi način krepitve medgeneracijskih odnosov, ko z njim financirajo pomembno življenjsko obdobje svojih otrok ali pa obdarujejo svoje najbližje. Zakaj je potem ekonomska znanost te širše sociološke poglede izpustila in se oprijela zgolj ekonomske funkcionalnosti denarja?

Da bi lahko odgovorili na to vprašanje, v diplomskem delu obravnavam dva diametralno nasprotna pogleda na denar: ekonomski in družbeni pristop. Prvi se je izoblikoval pod okriljem prevladujoče ortodoksne ekonomske misli in še danes živi v osrednjih učbenikih ter predavalnicah ekonomskih oddelkov univerz po svetu. Zadnji pa se je uveljavil predvsem v širšem zaledju družboslovnih znanosti, v sociologiji, filozofiji in antropologiji. Oba pogleda sem uporabil pri razumevanju legitimnosti (zaupanja) v denar, ki je temelj vsakega stabilnega monetarnega sistema.

Nerazumljivost in navzkrižja denarja, ki sem jih nakazal zgoraj, so pritegnila mojo pozornost in v času univerzitetnega študija spodbudila zanimanje. Vedoželjnost me je gnala vse globje v teoretske labirinte monetarne ekonomije. Tema je namreč izredno kompleksna in razvejana, zato sem moral pri pisanju paziti, kot bi plul med Scilo in Karibdo, da ne trčim in tam za vedno obstanem. Diplomsko delo je torej nekakšen miselni potopis, katerega namen je bralca soočiti s širšo interpretacijo denarja, ki se iz ekonomske funkcionalnosti prelija v družbeno esencialnost. Končni cilj je, da bralec prek razlikovanja med ekonomskim in družbenim denarjem doume pomen legitimnosti za stabilen monetarni sistem.

Metoda raziskovanja je izrazito kvalitativne narave, temelji na analizi besedil širokega kroga avtorjev. Sistematično sem pristopal k proučevanju njihovih interdisciplinarnih tekstov, da bi čim jasneje posredoval temeljne koncepte in stališča avtorjev in jih združeval v lastno

interpretacijo. V prvem delu diplomskega dela predstavim ekonomski in družbeni pogled na denar, sledi poglavje o izvoru denarja in nato kritika ekonomskega denarja. V zadnjem poglavju opisujem legitimnost kot temelj monetarnega sistema. Vse skupaj pa ponovno povzamem v sklepu.

2 DIHOTOMIJA DENARJA

Moderna monetarna teorija ima svoje izvore v Aristotelovi teoriji denarja. Vsi kasnejši razlagalci in preučevalci denarja so na podlagi klasične grške filozofije ostali pri opisih njegovih temeljnih funkcij. Za Huma, Cantillona, Northa in druge je bil denar predvsem sredstvo menjave, kot pojasnjuje v svoji analitični študiji Fuller (2020). Njihov pristop pa je kot najvplivnejši združevalec in povezovalec dotedanje ekonomske misli prevzel tudi Smith in tako nastavljal smer za nadaljnjo funkcionalno opredelitev denarja.

Šele XIX. stoletje je prineslo kompleksnejšo in celovitejšo obravnavo denarja ter tako nakazalo njegovo tajinstveno vlogo. Za Marxa je imel denar ambivalentno naravo, saj združuje in razdružuje kapitalistični svet, stoji v jedru blagovne menjave, družbene enigme vrednosti in blagovnega fetišizma. V sočnem metaforičnem jeziku je »vseprisoten Bog« in hkrati »univerzalna kurba« (Goodwin, 1986). Denar je, če sledimo Marxovi razlagi kapitalizma, družbeni odnos, nekakšen dogovor med nosilci blaga v procesu menjave, pa tudi proizvodnje, delitve in potrošnje. Njegov obstoj je odvisen od njihovega medsebojnega zaupanja, prav tako pa denar onemogoča pošteno izmenjavo po načelu isto z istim. Za Marxa je denar na koncu vrednostne analize blaga vendarle oblika kapitala in kot tak v središču izkoriščevalne narave kapitalizma in družbene odtujenosti ljudi. Denar igra pozitivno in nevtralno vlogo edino v primeru blagovne menjave, ekvivalentne zamenjave vrednosti in vrednot, kjer je zaupanje enega zamenjano za zaupanje drugega, ljubezen prvega za ljubezen vseh. Simmel (2005), ki je deloval na prelomu XIX. stoletja, je na denar gledal z večjim optimizmom kot Marx. Zanj je bil univerzalno sredstvo, ki posamezniku omogoča ultimativno svobodo. Posedovanje denarja je pojmoval kot človeško opolnomočenje, saj dopušča svobodno izbiro med potrošnjo in varčevanjem znotraj družbene, materialne, časovne in prostorske sfere (Simmel, 2005). Simmlovo razumevanje denarja kot opolnomočenje človeka in Marxovo kot sredstvo alienacije in izkoriščanja sta dve skrajnosti skupne teoretske agende družbenega pogleda na denar.

V XX. stoletju je denarni svet postal del vedno bolj razvejane ekonomske teorije, hkrati pa tudi del veliko bolj operativnih pristopov ekonomskih politik. Pragmatična zavezanost monetarne teorije je zato v veliki meri povzročila, da so začeli opuščati sociološko, antropološko in filozofsko interpretacijo družbenih vidikov denarja konec XIX. in na prelomu XX. stoletja. Sodobna monetarna ekonomska teorija je vlogo in pomen denarja vrnila na Smithova izhodišča, prevladujoča neoklasična ekonomska doktrina pa ga ponovno razume kot funkcionalno ekonomsko sredstvo tržnega gospodarstva.

V zgodovinski interpretaciji denarja sta se torej uveljavila dva diametralno nasprotna pogleda (dihotomija denarja): ekonomski in družbeni. Da bi bolje razumeli razloge za prevlado ekonomskega pogleda nad družbenim, moramo podrobneje razložiti vsakega izmed njiju.

2.1 Ekonomski denar

Teorija ekonomskega denarja se je razvila v nedrjih klasične politične ekonomije v XVIII. stoletju in se je kasneje obdržala v vseh vejah ekonomskih doktrin, zlasti jedrnega dela neoklasične paradigme v XX. stoletju. Zanj z epistemološkega vidika velja značilno deduktivno sklepanje, izrazita matematična obravnava problemov in ekonometrično modeliranje. Ekonomski denar je tako na eni strani omogočal veljavnost temeljnih ekonomskih teorij, ki so sodobno ekonomsko znanost usmerjale h konceptualizaciji splošnega tržnega ravnotežja. Z druge strani pa je prav ta teoretski pristop omogočil poglobitev ekonomskega razumevanja denarja v okviru monetarne teorije. Obe strani se dopolnjujeta in prav tu leži temeljni razlog, zakaj je prevladujoča neoklasična ekonomska teorija ostala tako razširjena in popularna. Njena teoretska moč in prepričljivost ni toliko v poglobljenem razkrivanju središčnih problemov in protislovij tržne ekonomije, temveč v logičnosti, preprostosti in nevtralnosti njene epistemologije in naracije teoretskih sistemov.

Razvoj denarja je v tej teoretski konstrukciji linearen. To pomeni, da sledi iz frikcijske blagovne menjave in zato primarno opravlja vlogo posredovanja menjave. Denar je izvorno, torej tržno blago in zgolj nekakšno ekonomsko mazilo, ki lajša potek menjave. V elementarni celici tržne B-D-B je njegova posredovalna vloga logična in preprosta. Njegova narava je hkrati tudi nevtralna, kar pomeni, da je zgolj zunanja in vmesna tančica, ki ovija ekonomske tržne transakcije prodaje (B-D) in nakupa (D-B). Zato kakršnokoli povečanje ali zmanjšanje količine denarja ustreza zgolj potrebam menjalnega procesa. Nevtralnost denarja pomeni, da gibanje količine denarja v menjalnem procesu nima nikakršnih dolgoročnih vplivov na realne spremenljivke gospodarstva, kot so količina proizvedenih dobrin, produktivnost ali gospodarsko rast.

Ekonomska teorija je namesto poglobljenega razumevanja denarja ponudila njegovo pojasnjevanje prek ekonomskih funkcij, ki jih opravlja v tržni menjavi. Ekonomski denar najpogosteje opredeljujejo tri funkcije:

- denar kot sredstvo menjave,
- denar kot hranilec vrednosti,
- denar kot merilec vrednosti.

Denarni funkcionalizem je značilen za opredeljevanje denarja od Adama Smitha do Irvinga Fisherja, če ju uporabimo kot metaforo razvoja teorije denarja od klasične do neoklasične ekonomske šole. Oboji so verjeli v nevtralnost denarja, ki jo zagotavlja tako kvantitativna kot tudi bolj kvalitativna teorija denarja. Kvantitativno teorijo je prvi razvil David Hume v

seriji svojih razprav o denarju, Smith kot sodobnik mu ni sledil, njegovo razumevanje realnega denarja je bližje nekaterim kvalitativnim opredelitvam denarja Johna Lawa. Razlika med obema, ki ni poseben predmet našega raziskovanja, je v tem, da kvantitativna teorija poudarja predvsem denar kot menjalno sredstvo, kvalitativna pa bolj denar kot merilo vrednosti. Prva poudarja denar kot primarno sredstvo menjave, druga kot vrednostno razmerje, ki se veže na proizvodnjo »bogastva narodov«. Denar v prvem primeru vpliva zgolj na cene, denar v drugem pa je povezan in ima vpliv tudi na procese proizvodnje. V tej izhodiščni opredelitvi zlahka prepoznamo kasnejšo najvplivnejšo delitev ekonomske teorije XX. stoletja med monetarizmom in keynesianizmom.

Ekonomsko funkcionalistično razumevanje denarja v okviru prevladujoče neoklasične teorije je v večji meri vezano na kvantitativni vidik. Fisher ga je na temelju Humovih izhodišč izrazil v formalizirani obliki slovite kvantitativne enačbe denarja, ki dopušča empirično preverjanje pa tudi vrsto kvalitativnih sklepov enačba (1) (Humphrey, 1997).

$$M \cdot V = Q \cdot P \quad (1)$$

Kjer je:

- M: količina denarja v obtoku,
- V: obtočna hitrost denarja,
- Q: obseg bruto domačega proizvoda (v nadaljevanju BDP),
- P: raven cen.

Fisher je zgornjo enačbo izpeljal iz enačbe menjave, kjer je namesto BDP nastopala spremenljivka trgovanja – T (angl. trade). Predpostavljal je, da je v dolgoročnem ravnotežju domača proizvodnja odvisna od realnih ekonomskih spremenljivk (delovna sila, stog kapitala in tehnologija). Ker pa so navedene realne spremenljivke neodvisne od ostalih spremenljivk v enačbi, je tudi domača proizvodnja neodvisna od teh spremenljivk. Prav tako je predpostavljal neodvisnost od obtočne hitrosti denarja. Ker sta torej BDP in obtočna hitrost neodvisni ena od druge ter od ostalih spremenljivk v enačbi, sledi, da sorazmerna sprememba v količini denarja v obtoku pomeni sorazmeren dvig ravni cen (Humphrey, 1997).

Za neoklasike je denar zgolj sredstvo menjave in ni povezan z realnim gospodarstvom, zato je Fisher verjel v dolgoročno nevtralnost denarja, a obenem priznaval njegovo kratkoročno ne-nevtralnost. Na kratek rok naj bi monetarni šoki (povišanje količine denarja v obtoku) povzročili višje cene. Te nadalje vplivajo na inflacijska pričakovanja in posledično na profite. Ker pa so inflacijska pričakovanja poslovnih višja od posojilodajalcev, nominalne obrestne mere profitov ne ulovijo. Iz tega sledi, da realne posojilne obrestne mere padejo in omogočajo kratkoročno stimulacijo gospodarstva (Humphery, 1997).

2.1.1 Funkcije denarja

Ekonomski denar je izvorno in po naravi funkcijski. Opredeljujejo ga namreč tri funkcije, ki so potreben pogoj za njegov obstoj. Primarno vlogo igra denar kot sredstvo menjave, ostali dve funkciji (merilo in hranilo vrednosti) sta ji podrejeni in morata zadovoljevati njene pogoje. Pokvarljivo blago torej ne more biti sredstvo menjave, saj ne izpolnjuje pogoja hranjenja vrednosti (Smithin, 1994). Ker je potemtakem denar lahko tisto blago, ki te funkcije izpolnjuje, si podrobneje pogledjmo vsako izmed njih.

Sredstvo menjave je najpomembnejša funkcija denarja, saj je menjalna sfera temelj tržne ekonomije, trgovina izhodišče tržnega gospodarstva. Razvil se je iz frikcijske blagovne menjave, kjer je razrešil problem dvojnega naključja potreb (angl. double coincidence of wants) in olajšal njen potek. To preprosto pomeni, da je vsak ekonomski subjekt lahko na trgu svoje blago zamenjal za denar (prodaja) in z njim potem prosto izbiral med ostalim blagom (nakup) (Cecchetti in Schoenholtz, 2017).

Merilo vrednosti je funkcija, ki omogoča oblikovanje cen. Te so ključnega pomena za ekonomske subjekte, saj prenašajo informacije in tako dopuščajo učinkovito alokacijo produkcijskih sredstev – relativne cene sporočajo razmerja med blagom na trgu. Denar kot merilo vrednosti pa relativne cene blaga razvozla in jih oblikuje v absolutne ter tako dokončno omogoči njihovo medsebojno primerjavo (Cecchetti in Schoenholtz, 2017).

Denar ne bi mogel biti sredstvo menjave, če bi bil pokvarljiv. Pomembno je torej, da deluje kot **hranilec vrednosti**, kot dolgoročni garant merila vrednosti in hkrati menjave. Ljudje denarja ne bi uporabljali, če bi vedeli, da ga po določenem času ne morejo več uporabiti (Cecchetti in Schoenholtz, 2017).

Opredeljevanje nekega blaga kot denarja na podlagi izpolnjevanja naštetih funkcij pa ob finančnih inovacijah hitro postane problematično. V začetku XX. stoletja je ekonomska vloga denarja z razširjanjem bančnega poslovanja, z zajemanjem varčevanja v obliki depozitov in kreditiranja postala precej bolj zamotana in teoretsko problematična. V ekonomski teoriji so začeli razpravljati, ali se depozite na vpogled lahko označi kot denar. Ko se je že zdelo, da je problem rešen, pa so se v sklopu razprav o porajajoči doktrini monetarizma porajala vprašanja o vlogi in pomenu bank, ki so terjala natančnejšo opredelitev denarnih agregatov, ki lahko štejejo kot denar – M1, M2 ali M3 (Smithin, 2000).

Taka funkcionalistična izmuzljivost denarja kaže na to, da teorija ekonomskega denarja pravzaprav ni uspela s preprostim funkcijskim uokvirjanjem. Njegova pojavnost z razvojem tržnega gospodarstva in vloge bank, tako centralnih kot komercialnih, postaja mnogo bolj zapletena in skrivnostna, kot se kaže v prevladujoči ortodoksni ekonomski teoriji (neoklasična ekonomija).

2.1.2 Monetarizem in kritika denarne funkcionalnosti

Zadrege in izzive neoklasičnega obdobja je dodobra pretresla keynesianska revolucija, s katero se paradigma denarja bolj približa Smithovemu iskanju realne vloge denarja pri spodbujanju gospodarske aktivnosti. Izhodiščna vloga kvantitetne teorije denarja je v okviru Keynesove kritike zamrla, ponovno jo je nekaj desetletij kasneje obudil Milton Friedman. Friedmanu je poenostavljena logika kvantitativne enačbe denarja omogočila utemeljitev nove ekonomske šole monetarizma. Monetaristi so v kontekstu denarne nevtralnosti ravno tako razlikovali med kratkim in dolгим rokom. Na dolgi rok je denar nevtralen, kar pomeni, da kratkoročna ne-nevtralnost denarja ne ogroža teorije splošnega ravnotežja, na kateri sloni še vedno prevladujoča neoklasična ekonomija. Kratek rok je znotraj te označen zgolj kot obdobje deviantnosti od dolgoročnega ravnotežja (Skidelsky, 2018).

Razširjenost monetarizma gre pripisati zmožnosti te ekonomske šole, da interpretira stagflacijo, ki je keynesianizem v okvirih običajne Philipsove krivulje ni znal razložiti. Philipsova krivulja je z ustreznim prilagajanjem inflacijskih pričakovanj (angl. expectations-augmented philips curve) tudi na dolgi rok dopuščala sočasnost inflacije in visoko brezposelnost. Na drugi strani pa je Friedman verjel, da na dolgi rok lahko obstaja zgolj naravna stopnja brezposelnosti, h kateri se v ravnotežju nagiba gospodarstvo. Povečevanje količine denarja lahko sicer povzroči kratkoročno povečanje gospodarske aktivnosti in znižanje brezposelnosti, saj ekonomski subjekti sprva inflacije ne prepoznajo. Ko pa ta postane očitna, zahtevajo višje plače, kar povečuje stroške in znižanje proizvodnje, kar na dolgi rok pomeni vrnitev k naravni stopnji brezposelnosti (Place, 2017).

Monetaristi so tako zagovarjali nizko in stabilno rast ponudbe denarja. Taka monetarna politika naj bi obenem preprečevala ekstremno inflacijo in tudi deflacijska obdobja. Friedman je zato vpeljal tako imenovano pravilo stabilne rasti denarne mase: k-odstotkovno pravilo (angl. k-percent rule). Vrednost k-ja je v rangi med 3 in 5 odstotki, kar pomeni, da naj bi inflacija na letni ravni tudi nihala med 3 in 5 odstotki (Place, 2017).

Denar je, kot to zahteva kvantitativna teorija denarja, pri neoklasikih in tudi monetaristih primarno sredstvo menjave. To preprosto pomeni, da mora obstoječa ponudba denarja vedno kupiti vso količino razpoložljivega blaga. Monetaristi zato ne priznavajo, da vrednost denarja temelji tudi na drugih oblikah funkcionalnosti denarja, na primer njegovi sposobnosti, da ohranja vrednost in zagotavlja določeno mero varnosti (Place, 2017).

Povpraševanje po denarju razumejo kot padajoče povpraševanje po kateremkoli blagu, ki ga z denarjem zgolj kupiš. Posebno povpraševanje po denarju kot takem ne obstaja (denar je nevtralen), zato njegova večja količina, podobno kot pri povpraševanju po dobrinah, pomeni zgolj vse manjšo korist, ki jo prinaša vsaka dodatna denarna enota. Varčevanje pa je v monetaristični paradigmi zgolj povpraševanje po bodočem blagu, zgolj odloženo plačilo nakupa, ki ga bodo ekonomski subjekti izpeljali v prihodnosti (Skidelsky, 2018).

Prav tu nastopi kritična točka argumentacije. Denar je za ljudi tudi simbolna vrednost. Na eni strani lahko njegovo kopičenje zagotovi več varnosti za negotove čase, na drugi pa lahko denar kot simbol moči povečuje željo ljudi po večanju svojega vpliva. Krivulja povpraševanja po denarju v takih primerih ne more biti padajoča. Če se kljub temu poveča varčevanje in odloži tekoča potrošnja, potem take razmere upočasnijo gospodarsko rast, saj se zniža potrošnja denarja za dobrine, ki se trenutno proizvajajo. Tako denarja, zasluženega pri proizvodnji blaga, ni na voljo za potrošnjo tega istega blaga, kar seveda povzroči izrazit padec gospodarske rasti in povečanje brezposelnosti. Temu scenariju se lahko izognemo le, če nas določena oblastna avtoriteta (npr. država) prisili, da ves zaslužen denar tudi potrošimo (Skidelsky, 2018). Monetarna teorija dejansko ni sposobna razložiti recesije kot posledice kopičenja denarja, saj zapleti z denarno funkcionalnostjo zanjo pravzaprav ne obstajajo.

2.1.3 Politična oblast in legitimnost denarja

Storimo korak dlje od zgornje argumentacije. Če se država oprime monopolne moči in prisile, da od ekonomskih subjektov izsili potrošnjo denarja, je tako delovanje ali ekonomsko neučinkovito ali pa omejuje posameznikovo svobodo. V obeh primerih nasprotuje njegovim politično ekonomskim interesom. Medtem ko država in njene institucije razpolagajo z monopolno močjo in lahko prisilijo posameznika k določenim ravnanjem, pa se hkrati oblasti soočajo z omejitvami znotraj ekonomskega sistema. Te izvirajo iz zasebne lastnine, zato potrebujejo institucije za skupno sodelovanje z ekonomskimi subjekti, ki temeljijo na medsebojnem zaupanju. To je temeljni okvir legitimnosti, ki jo opredeljujemo kot lastnost institucij, da poskrbijo za skladno ravnanje deležnikov, četudi se njihova medsebojna mnenja in interesi ne ujemajo vedno (Weber, 2018).

Čeprav legitimnost ni osrednja točka ekonomskega denarja, pa je za njegov obstoj in družbeno priznavanje ključno družbeno razmerje. Ekonomski denar ima namreč nasprotno od družbenega denarja svoj izvor v funkcionalnosti in taka je tudi njegova funkcionalistična narava. Zato lahko trdimo, da je funkcionalnost denarja potreben ekonomski pogoj njegovega obstoja. Toda na drugi strani zahtevajo vse ekonomske funkcije denarja, da denar ljudje v družbeni skupnosti sprejemajo kot sredstvo moči in hkrati zaupanja. Denar daje družbenim elitam občutek moči in dejanski vpliv, večini prebivalstva pa pomeni demokratično sredstvo za nakup dobrin. Prvi ga potrebujejo za dokazovanje svoje družbene vloge, drugi za svoje preživetje. Zato lahko sklenemo, da je funkcionalnost potreben, legitimnost pa zadosten pogoj za obstoj ekonomskega denarja.

Denar lahko svoje funkcije opravlja le na podlagi zaupanja ljudi v njegovo vrednost, ki izhaja ravno iz njegove funkcionalnosti. Zaupanje pa temelji na legitimnosti, ki jo mora za svoje učinkovito delovanje zagotavljati ekonomski sistem s centralno banko (v nadaljevanju CB) na čelu (Weber, 2018).

Če ljudje v denar zaupajo, ga bodo pripravljeni sprejeti v zameno za blago in storitve. Prav tako legitimnost centralnim bankam omogoča, da učinkovito izvajajo monetarno politiko,

katere cilj je nadzor nad inflacijo (angl. European central bank, v nadaljevanju ECB) in ponekod še polna zaposlenost (angl. Federal Reserve, v nadaljevanju FED) (Weber, 2018). Legitimnost je še posebej pomembna pri mehanizmu vnaprejšnjega usmerjanja (angl. forward guidance), saj tu CB javnosti sporoča pričakovana gibanja obrestnih mer in tako manipulira z inflacijskimi pričakovanji.

Legitimnost pravzaprav omogoča ekonomsko učinkovitost denarja in obratno. Ekonomska funkcionalnost je pot do povečanja zaupanja v denar in prepričanje, da večje posedovanje denarja prinaša ljudem družbeno moč in vpliv. Prav zato tako legitimnost kot funkcionalnost denarja omogočata, da pride tržno gospodarstvo do tako želenega splošnega ravnotežja, kar je za neoklasično ekonomsko teorijo najpomembnejši cilj. Če je denar sprejet kot sredstvo menjave, potem obvelja kvantitativna teorija denarja s svojo dolgoročno nevtralnostjo denarja (Cecchetti in Schoenholtz, 2017).

2.2 Družbeni denar

Teorija družbenega denarja nudi v primerjavi z ekonomskim popolnoma nasproten pogled in, kot smo omenili, lahko zametke tega najdemo že pri Smithovem razumevanju. Nevtralnost denarne igre tu ne obstaja, saj dobi denar vlogo same notranje substance družbene skupnosti in tržne družbe še posebej. Razlog za spregled te teoretske paradigme je torej jasen. Prevladujoča ortodoksna ekonomska teorija pri takšnem pristopu ne bi mogla preživeti, vse ekonomske teorije, ki so v XIX. stoletju opustile teorijo (delovne) vrednosti in jo nadomestile s preprosto marginalistično interpretacijo teorije cen, bi namreč brez teze o družbeni nevtralnosti denarja propadle. Neoklasična ekonomska teorija se je torej odrekla teoriji vrednosti, na kateri je slonela klasična ekonomska teorija, da bi lahko oblikovala teorijo ekonomskega denarja. Na drugi strani pa teorija ekonomskega denarja omogoča s svojo funkcionalnostjo in nevtralnostjo razvoj sodobne ekonomske teorije, ki se želi odmakniti od svojih politično ekonomskih izhodišč v izrazito tehnično vednost.

Poleg neustrezne narave denarja je razlog za njeno slabo razširjenost mogoče najti tudi v izraziti abstraktnosti in težavnosti te družbene teorije. Filozofski in sociološki značaj denarja je bil tudi z empiričnega vidika mnogo bližje ekonomski zgodovini in antropologiji kot ekonomiji. Aglietta (2002) opozarja, da razvoja denarja ne moremo pojasnjevati prek funkcij tržne menjave, denarna razmerja niso linearno sosledje menjalnih razmerij, temveč imajo primarno zgodovinski značaj. To pomeni, da je denar toliko star kot sama družba, saj je po svojem izvoru družbeni dogovor, ki opredeli temeljno družbeno razmerje – svojevrstno dolžniško-upniško razmerje med ljudmi v razmerju do medgeneracijske povezanosti in njihovih simbolnih vrednot.

Ekonomski denar temelji na njegovi funkcionalnosti, družbeni denar pa na vlogi in pomenu družbenega dogovora. Kot vsak dogovor tudi družbeni dogovor o denarju temelji na zaupanju in prav to je osrednja točka razlikovanja družbenega in ekonomskega denarja. Pri slednjem je zaupanje (izvirajoče iz legitimnosti), četudi pomembno, podrejeno pomenu

denarne funkcionalnosti. Če je tam legitimnost zgolj zadosten pogoj, je tu poudarjeno zadosten pogoj.

Kot smo že omenili, teorija družbenega denarja skuša pojasniti njegovo vlogo kot izrazito ne-nevtrarno. Denar je sama substanca družbe, predstavlja družbeno institucionalno obliko, ki hkrati povezuje in razdružuje družbo, centralizira in fragmentira. Poudarja soodvisnost in konfliktnost družbenih razmerij, ki se razkrivajo v vseh družbenih porah temeljne celice tržne družbe (B-D-B, D-B-D), kot so odnosi kupec – prodajalec, posojilodajalec – posojilojemalec, delavec – menedžer idr.) (Simmel, 2005). Denar je torej izraz družbe kot celote, gospodarjenje z njim je dejansko družbeno gospodovanje.

To notranjo razpetost denarja (denar je hkrati združevalen in razdruževalen) pa omogoča prav funkcionalnost družbenega denarja. Njegova vloga v nasprotju z ekonomskim funkcionalizmom, ki funkcije denarja veže izključno na menjavo, ni ekonomsko in družbeno nevtralna, temveč družbeno substancialna. Funkcionalnost družbenega denarja pomeni, da je funkcija denarja odvisna od načina njegove uporabe, zato ne obstaja zgolj ena ali dve funkciji družbenega denarja, temveč jih je več. Funkcionalizem je tu razdrobljen in odvisen v primerjavi s krovno in absolutno funkcionalnostjo ekonomskega denarja kot sredstva menjave, kar je nedvomno določena prednost teorije ekonomskega denarja (Kraemer in drugi, 2022).

2.2.1 Funkcije družbenega denarja

Kraemer in drugi (2022) v svojem članku družbenemu denarju pripiše štiri funkcije, te so svoboda, statusni simbol, krepitev družbenih odnosov in način uravnavanja obnašanja posameznikov v družbi. Te funkcije niso nevtralne, saj dejavno vplivajo na družbeno strukturo in razmerja med posamezniki. So torej potreben pogoj družbenega denarja.

Prvič, denar kot **svoboda**, je funkcija, ki jo je denarju pripisal Simmel. Posedovanje denarja je pojmoval kot opolnomočenje, saj dopušča svobodno izbiro med potrošnjo in varčevanjem znotraj družbene, materialne, časovne in prostorske sfere (Kraemer in drugi, 2022). Toda svobodo moramo pojmovati večplastno, ne zgolj kot politični in ekonomski pojem izbire. Denar vsem prinaša obljubo nakupa blaga in storitev znotraj posameznikove dohodkovne omejitve. Ta obljuba presega časovne okvire sedanjosti, saj zajema tudi prihodnje nakupe, ki sedaj še ne obstajajo. Uporaba denarja namreč ni vezana na čas, zato je lahko unovčljiva kadarkoli – prihranjen denar uporabimo za nakup blaga ali storitev v prihodnosti. Denar je prav tako prostorsko prenosljiv, zato ga lahko investitorji ob razmeroma nizkih transakcijskih stroških in prostem pretoku kapitala neovirano premikajo iz ene države v drugo (Kraemer in drugi, 2022).

Drugič, posedovanje denarja, ne glede na to, ali je potrošen ali ne, izraža **statusni simbol**. Lastništvo torej ni tisto, ki bi sporočalo pripadnost določenemu družbenemu razredu, temveč je to možnost potrošnje, ki jo dopušča posedovanje denarja (Kraemer in drugi, 2022). Prav

tako se posedovanje denarja razlikuje od lastništva, saj ima lastništvo končnost v stvari, ki jo imamo v lasti (določeno stvar imamo, druge pač ne). Denar pa nasprotno dopušča možnost neskončnega lastništva stvari. Pod predpostavko nizke inflacije lahko denar znotraj časovne dimenzije zagotavlja tudi zaščito pred nepredvidljivo prihodnostjo.

Tretjič, denar tudi **krepi družbene odnose**. V primeru grajenja skupnosti je dajanje denarja pravzaprav daritev, ki deluje po načelu vzajemnosti. Tak primer je lahko mecen, ki finančno podpira umetnike, ali pa starši, ki gmotno podpirajo šolanje svojih otrok (Kraemer in drugi, 2022). V obeh primerih se izvorna daritev po določenem času povrne – umetnik postane uspešen in mecenu podari svojo sliko, otroci pa za svoje starše skrbijo v starosti. Denar znotraj družbene skupnosti omogoča tudi prehajanje med skupinami, sloji in razredi. Vsak lahko tako z njim posluje ne glede na pripadnost določeni družbeni, rasni, nacionalni ali verski skupini.

Četrtič, denar ima pomembno vlogo pri **uravnavanju obnašanja posameznikov znotraj družbe**. Uporablja se za spodbujanje določenega vedenja bodisi iz instrumentalno-racionalnih, vrednostno-racionalnih ali tradicionalnih razlogov. Denar omogoča vzpostavitev odvisnih razmerij. Ekonomski subjekt je tako za svoj obstoj odvisen od plače, saj nima drugih virov dohodka. V neoklasični opredelitvi svobodne izbire se lahko odločamo med prostim časom in delom (zvezna funkcija povpraševanja po delu). Če pa upoštevamo vlogo denarja znotraj trga dela, pa svoboda ne obstaja več. Vprašanje sedaj postane absolutne narave – delati ali ne oziroma imeti dovolj denarja ali ne (stopničasta oziroma diskretna funkcija povpraševanja po delu). Zaradi vseprisotnosti denarja in mnoštva njegove uporabnosti je za družbeno povezovanje in preživetje ljudi ključno njegovo posedovanje. Denarni regularnosti se zato ne moremo izogniti (Kraemer in drugi, 2022).

2.2.2 Kritika funkcionalnosti družbenega denarja

Problem funkcionalnosti družbenega denarja je paradoksalno ravno v nezmožnosti, da kaj takega opredelimo. V okviru teorije družbenega denarja so njegove funkcije fragmentirane, saj so odvisne od načina njegove uporabe in so zato venomer znova spremenljive (Kraemer in drugi, 2022). V nasprotju z ortodoksno ekonomsko teorijo, ki poudarja objektivno funkcionalnost denarja, ta pristop razlaga, da denar svoje funkcije pridobi šele skozi družbene procese njegove (subjektivne) uporabe. Denar torej nima stalne funkcije, ampak je njegova vloga odvisna od specifičnega družbenega konteksta (Kraemer in drugi, 2022).

Zelizerjeva (1994) to dokazuje s primerom uporabe denarja za obdarovanje znotraj krogov judovskih priseljencev v ZDA. Ti so ob praznikih in drugih družinskih slavnostih pogosto pošiljali denarna darila sorodnikom v domovino. Ta denar je bil skrbno ločen od ostalega, ki je bil namenjen za ladijske vozovnice, posojila in cerkvene prispevke. Prav tako so v zgodnjem XX. stoletju delavske družine svoje proračune namensko razrezale in tako določeno količino denarja namenile za cerkvene prispevke, darila, prevozne stroške, obiske kina, nakup časopisov, stroške zdravljenja, nakup tobaka ... Denar se torej ni uporabljal kot

enotno in univerzalno sredstvo menjave, temveč je bil natančno razdeljen glede na specifične potrebe in družbene norme njegove uporabe. Na relativnost denarne funkcionalnosti pogosto vpliva tudi etična dimenzija. Tako ima lahko isti znesek denarja, pridobljen na pošten način, drugačno funkcijo kot tisti, ki je pridobljen na nepošten način. Primerjamo lahko denar, ki ga družinski član zasluži s trdim delom, z denarjem, ki ga družinski član pridobi s hazardiranjem. Prvega bo družina neovirano porabila ali pa ga brez zadržkov privarčevala, z denarjem, pridobljenim v igralnici, pa bo ravnala z zadržki in dvomi.

Odvisnost funkcionalnosti družbenega denarja prinaša izzive tudi za raziskovalce. Težko je razviti enotno metodologijo za preučevanje družbenega denarja, saj je njegova uporaba odvisna od vsakokratnih družbenih okoliščin, razmer in kontekstov. Ker pa je primerjava med različnimi družbenimi konteksti praktično nemogoča, je neizvedljiva tudi primerjava med denarno funkcionalnostjo (Zelizer, 1994). Funkcionalnost družbenega denarja torej ne obstoji, saj je obenem odvisna in neodvisna spremenljivka. Pod ta pojem zato nikoli ne moremo zajeti vseh funkcij, ki jih denar lahko opravlja.

2.2.3 Denarna ambivalentnost kot izraz družbe

Funkcionalna relativnost se kaže v tem, da se lahko svoboda, ki jo denar omogoča ob visoki dohodkovni neenakosti, sprevrže v tiranijo in izsiljevanje ali pa tudi v pretirano odvisnost od denarne pomoči države ali pa staršev. Kot smo razložili prej, sprememba v družbenem kontekstu (družbeni zasuk) pomeni preoblikovanje denarne funkcionalnosti. To je možno razumeti le, če denar razumemo kot samo substanco družbe – v tisto smer, kamor gre družba, gre tudi denar in obratno. Družba je vedno znova in na različnih področjih notranje razpeta, polna dialektičnih protislovnosti, ki jih teoretsko opisujemo kot tezo in antitezo. Ljudje sledimo svojim osebnostnim prizadevanjem (antiteza), vendar tega ne moremo doseči brez sodelovanja z ostalimi (teza). Produkt oziroma sinteza tega procesa pa je družba.

Denar ima za Simmla ključno vlogo pri oblikovanju skupnosti, ker omogoča izenačitev vrednosti blaga in posledično soočanje ekonomskih subjektov. Ti sedaj na trgu nastopajo znotraj temeljnega družbenega razmerja – v trenutku kupo-prodajnega akta je prodajalec upnik, kupec pa dolжник (dolžniško-upniško razmerje). Ker je denar substanca družbe, se ravno tako obnaša dialektično. Denar v menjalnem procesu na eni strani združuje ekonomske subjekte, po drugi strani pa jih kot vir bogastva tudi razdružuje. Moč denarja sproža krize, ki ogrožajo stabilnost celotnega ekonomskega sistema in družbe (Aglietta, 2002). Skupna rezultanta tega prerivanja je družbena dinamika, razvoj družbe, od koder lahko izpeljemo radikalen sklep, da je denar pravzaprav kot konstitutivni element družba sama.

Ker je denar čista količina ekonomskih menjalnih sredstev, ne obstaja njegova notranja vrednost, ki bi jamčila, da bo vedno izražal vrednost blaga. To vlogo lahko opravi zgolj tako, da imamo družbeni dogovor med ekonomskimi subjekti, ki velewa, da bo denar vedno sprejet kot funkcionalno družbeno sredstvo menjave (Aglietta, 2002). To, kar povezuje ambivalentno naravo denarja z družbo in omogoča njen obstoj, je dejansko družbeni

dogovor. Družbeni dogovor vedno temelji na medsebojnem zaupanju, da sprejemamo denar in njegovo ekonomsko funkcionalnost. To pomeni, da je družbeni denar pred ekonomskim denarjem, da je njegova družbenost pogoj njegove ekonomske vloge.

Primer, ki ga ekonomska antropologija pogosto navaja kot zgled za prepletenost denarja in družbe, je prehod domačijskih ljudstev Papuanske Nove Gvineje iz blagovne menjave na menjavo z gotovino. Pred pojavom kolonialistov in njihove uprave v XX. stoletju so ljudstva školjke, prašiče in druge dragocenosti uporabljale pri obrednih menjavah. Ta sistem tekmovalnega obdarovanja je krepil družbene vezi in hierarhije. Uveljavitev ekonomskega denarja pa je družbena razmerja spremenila. Če je nekoč menjava pomenila predvsem krepitev družbenih vezi, vzpostavljala primarno družbeno enakost in pripadnost skupnosti, pa je uvedba gotovine privedla do neenakosti. Tisti, ki so lahko dostopali do denarnega bogastva in ga nadzorovali, so pridobili moč nad tistimi, ki tega niso mogli pridobiti in ga zato niso imeli. Pojavile so se nove gospodarske elite, ki so izzivale tradicionalne voditelje in strukture. To pa je razdrlo nekdanje uveljavljene hierarhije in razkrojilo družbeno povezanost (Akin in Robbins, 1999).

Ta zgodovinski primer jasno pokaže dve stvari, ki smo jih razložili že v teoretičnem delu. Prvič, da je funkcionalnost družbenega denarja odvisna od družbenega konteksta, in drugič, da denarna ambivalenca vodi do družbenih nasprotij, tudi razpadanja določenih družbenih skupnosti. Ko so ljudje začeli izkoriščati moč denarja, je to privedlo do razdora v družbenih skupnostih in uveljavljenih tradicionalnih hierarhijah. Denar je torej privedel do oblikovanja izkoriščevalskih razmerij znotraj družbe, preoblikoval je družbeno skupnost, ker je dejansko sam njen notranji konstitutivni člen.

3 IZVOR DENARJA

Razlike med ekonomskim in družbenim denarjem je mogoče najti tudi v njuni razlagi izvora denarja. Ekonomski pogled zagovarja izvor denarja kot posledico ekonomskih interakcij. Denar torej predpostavlja obstoj menjave, zato ga je potrebno iskati prav tam. Nasprotno pa družbeni pogled na denar zagovarja izvor denarja kot posledico družbenih interakcij. Denar je tu kot jezik, ki omogoča interakcije, torej obstoj in razvoj družbe, šele znotraj tega tudi menjave. Denar torej ni posledica menjave, temveč je njena družbeno smiselna predpostavka. In prav na tej prelomnici tiči izhodiščni problem njegove zgodovinske politično ekonomske interpretacije.

3.1 Izvor denarja kot posledica ekonomske interakcije

Prevladujoča ortodoksna veja razvoja ekonomske misli zagovarja trditev, da denar obstaja zgolj zato, ker omogoča menjavo blaga. Za neoklasično ekonomsko teorijo je torej primarna funkcija denarja vezana predvsem na tržna razmerja, denar je sredstvo menjave, ostali dve funkciji pa jo zgolj dopolnjujeta.

Ekonomska teorija je izvor denarja najraje iskala v njegovi funkcionalnosti, denarju kot sredstvu menjave. Lahko izpeljemo miselni eksperiment glede blagovne menjave, ki obstaja brez denarja in je zato izjemno frikcijska. Taka menjava se sooča s problemom dvojnega naključja želja (angl. double coincidence of wants). Če želi menjava uspeti, se morajo preference ekonomskih subjektov popolnoma poravnati, potrebe enega in drugega povsem uskladiti in uravnotežiti. Denar takšno menjavo olajša, loči nakupe od prodaj ekonomskih subjektov, olajša zadovoljevanje njihovih različnih potreb. Izvor denarja torej predpostavlja obstoj menjave, ta pa predpostavlja, vsaj za Smitha, potrebno delitev dela in delovne presežke v procesu proizvodnje (Smith, 2010).

Z izvorom denarja in problemom te dvojne naključnosti želja se je ukvarjal že Smith (2010). Pojasnjeval je, da je menjava med pekom in mesarjem, ki je že oskrbljen s kruhom, nemogoča. Pek namreč mesarju lahko ponudi zgolj kruh, ne more mu dati ničesar drugega. Smith od tod izpelje logičen sklep, da si bo pek v prihodnje priskrbel določeno količino nekega blaga, ki bi ga pri menjavi »zavrnili le redki«, in to je očitno denar (Smith, 2010, str. 33–34).

Dobrih sto let kasneje se je s preobrazbo blagovne menjave z denarjem ukvarjal tudi Karl Menger, ki je v svojem članku *On the Origin of Money* podrobneje razložil izvor denarja. Vlogo in pomen denarja je še tesneje povezal z mehanizmom delovanja trga. Denar je produkt ekonomskih interakcij, znotraj njih se razvija spontano (Menger, 1892). Njegova perspektiva nam omogoča razumevanje denarja kot organskega tkiva tržne menjave, ki se je razvijal skozi čas, in interakcije med posamezniki. Menger podobno kot Smith za razumevanje denarja kot sredstva menjave uvaja problem dvojnega ujemanja želja med osebami A, B in C. Vsaka od teh oseb poseduje dobrine, ki jih želi zamenjati, vendar se njihove želje ne ujemajo na način, ki bi omogočal blagovno menjavo: oseba A si želi menjavo z B, ta pa z osebo C. Ker si oseba C želi dobrine, ki jo poseduje A, krog ne more biti sklenjen. S tem pokaže, da so na videz še tako enostavni primeri blagovne menjave dejansko nerešljivi (Menger, 1892, v Semenova 2012).

Rešitev problema predstavlja posebno sredstvo menjave, ki bi omogočilo lažje ujemanje želja in zadovoljevanje potreb med ekonomskimi subjekti. Teorija denarja kot sredstva menjave nujno predpostavlja teorijo »prodajnosti« (angl. saleableness) blaga (Menger, 1892). To pomeni, da se dobrine medsebojno razlikujejo glede možnosti menjave in uspešnosti prodaje – določeno blago ima tako lahko večjo ali manjšo možnost prodaje kot drugo (Hansen, 2019). Vendar pa Menger opozarja, da lahko kriterij »prodajnosti« velja le s tržnimi cenami, saj se ob nižjih cenah lahko vsako blago zelo enostavno proda.

Na prodajnost ne vplivajo zgolj cene, temveč časovna omejitev za prodajo (pokvarljivost blaga), razpoložljiva količina blaga, prostorska porazdelitev ter časovni interval, ki je potreben za prodajo blaga in podobno. Proces, v katerem posamezniki začnejo zamenjevati dobrine z manjšo prodajnostjo za tiste z večjo prodajnostjo, je ključen za razumevanje tržnega razvoja denarja. Ko posamezniki opazijo, da lahko z dobrinami višje prodajnosti

lažje pridobijo zeleno blago, postanejo te dobrine privlačnejše. Vendar pa mora teorija predpostavljati, da bodo tudi ostali ekonomski subjekti sprejeli dobrino z višjo prodajnostjo, čeprav je za njih morda neposredno neuporabna. Menger poskuša predpostavko zaobiti tako, da motiviranost za splošno sprejeto blago kot sredstvo menjave pripiše zgledovanju po tistih, ki so z njim izboljšali svoj družbeni položaj. Določeno blago tako z vse večjim pripoznanjem prodajnosti pridobiva na veljavi in postopoma dobiva obliko in pomen denarja. Denar dejansko opredeljuje večanje razlike med njegovo prodajnostjo in prodajnostjo ostalih dobrin. Neka dobrina, kot sredstvo menjave, torej postane denar, ko jo lahko po tržnih cenah ob kateremkoli času zamenjamo za katerokoli drugo dobrino (Menger, 1892).

Menger na tem mestu poda primer žlahtnih kovin, ki so postale denar zaradi svoje izjemne prodajnosti, ki je presegla prodajnost vseh drugih dobrin. Kovine so bile vedno cenjene, ne le zaradi svoje praktične uporabnosti v okrasnih in funkcionalnih izdelkih, ampak tudi zaradi svoje lepote, trajnosti in enostavne prenosljivosti. Te lastnosti so jim zagotovile univerzalno in vztrajno povpraševanje. Kot opisuje, so žlahtne kovine denar postale naravno in spontano, brez posegov države ali konvencij med trgovci (Menger, 1892, v Semenova 2012).

Kaj nam dokazuje Mengerjevo opisovanje zgodovine in tudi logike denarne menjave, ki ga je v veliki meri povzela kasnejša ekonomska teorija? Denar izhodiščno ni produkt državnega ali zakonodajnega delovanja, temveč naravni rezultat tržnih interakcij – denar je najprej in predvsem tržno blago. Izhaja iz tržnih razmer in potreb, njegova funkcionalnost temelji na menjalni logiki in interesih ekonomskih subjektov glede čim bolj racionalne in hkrati veljavne tržne menjave. Država ali zakonodajna oblast lahko le formalizirata oziroma izboljšata že obstoječe tržne prakse, ne more pa njuna formalizacija denarja, ki je obstajal že predhodno, pojasnjevati njegovega izvora (Menger, 1892, v Hansen 2019).

3.2 Izvor denarja kot posledica družbene interakcije

Če je denar kot sredstvo menjave posledica ekonomskih interakcij (denar izhaja iz menjave), pa je denar na drugi strani hkrati tudi njihov predhodnik (menjava izhaja iz denarja). Francoski zgodovinar Fernand Braudel je denar opisal kot jezik družbenega življenja, ko pravi: »Denar je namreč govorica, saj spodbuja in omogoča pogovor; če se dva ne pogovarjata, tudi denarja ni« (Braudel, 1988, str. 227–228). Še več, človek je življenjsko odvisen od sposobnosti razumevanja denarja. Kdor denarja ne razume, si v svojem življenju dejansko »podpiše smrtno obsodbo« (Braudel, 1988, str. 227).

Braudel je pod vprašaj postavil prevladujočo razlago linearnega razvoja denarja od blagovne menjave do njegove končne postavitve kot središčnega posrednika menjave. Braudel poudarja, da gre pri denarju za »staro izkušnjo«, ki se je v obliki kredita pojavil že dve tisočletji pred Kristusom v Babiloniji. Tu so trgovci in bančniki uporabljali menice in vrednostne papirje, kredit se je v podobnih oblikah pojavil tudi v Egiptu. V Rimu so v finančnem svetu že poznali in uporabljali koncept aktive in pasive. Naprednejši denar, bankovce, so v 9. stoletju n. št. uporabljali tudi Kitajci, stoletje za njimi pa so muslimanski

trgovci že poznali tudi kredit. Na Zahodu, ki ga danes v evropocentrični maniri razumemo kot središče in večno izhodišče denarne ekonomije, so šele v 13. stol. n. š. »na novo« odkrili menico (Braudel, 1988). Denar je zgodovinsko ciklični fenomen, zato Braudel zahodnjaško namišljeno odkrivanje denarja in monopolno prisvajanja njegovega razvoja obravnava z dobro mero intelektualnega cinizma. Denar je zanj »kri v telesu družbe«, kar pomeni, da je denar substancialni temelj za vzpostavitev in obstoj družbe.

Prav tak pomen denarju pripisuje ekonomska antropologija, ki se z izvorom denarja ukvarja v okviru svojega preučevanja družbenega darovanja. Mauss je v svojem Eseju o daru (Mauss, 1996) poskušal razkriti, kako v preprostih družbah deluje ekonomika darovanja kot način zamotanih razmerij medsebojne družbene vzajemnosti. Ta je v ozadju vsakega darovanja – kdor namreč podarja, lahko pričakuje povrnitev, dar enega pogojuje obdarovanje drugega in nasprotno. Toda pravi problem vzajemnosti se skriva veliko globlje od preproste daritvene menjave, v njegovem ozadju so vedno nekakšne tajinstvene sile, ki človeka nagovarjajo, da darovalcu povrne dar z drugim darilom. Mauss (1996) poseže po svojevrstni mistični razlagi. Ta sila, ki jo imenuje mana, je magično-religiozna obveza, ki zagotavlja, da se daritev povrne. Recipročnost deluje po načelu uravnoteževanja duš, saj nosi vsaka daritev dušo darovalca. Če prejemnik daritve ne bi vrnil, ima darovalec nad njim nadnaravno moč in vzajemno obdarovanje dejansko izenačuje to simbolno premoč enega nad drugim. Pri darovanju torej ne gre za predmet menjave, za pridobivanje uporabnih vrednosti in koristnih reči, v ozadju menjave je simbolna vrednost.

Sahlins je bil mnenja, da je Maussova ideja obdarovanja, ki temelji na religiozni podstati simbolnih vrednosti, nekakšna »družbena pogodba za primitivna ljudstva« (Sahlins, 1999, str. 208). Vzajemnost je torej družbeni dogovor, ki zagotavlja vzpostavitev in ohranjanje družbe, deluje na podlagi zaupanja – darovalec zaupa, da mu bo njegov dar povrnjen z darom drugih. Na ta način se, kot temelj družbe, oblikuje nekakšno dolžniško-upniško razmerje, ljudje drug drugemu venomer nekaj podarjajo in hkrati dolgujejo. Vzajemnost torej v Maussovem primeru deluje podobno kot Braudelovo razumevanje denarja kot jezika. Oboje se vzpostavlja kot družbena soodvisnost, ki povezuje ljudi, omogoča dogovarjanje, temelji na medsebojnem zaupanju. Denar ima torej svoje izhodiščne korenine prav v tej vzajemnosti, zaupanju, prepleteni mreži družbenih dolžniško-upniških razmerij obdarovanja. Izvor družbenega denarja se razlikuje od ekonomskega. Zanj ni izhodišče menjava blaga, temveč vzajemno obdarovanje, ne oblikuje se spontano, temveč kot rezultat zamotanih vrednot. Zato družbeni denar ni vezan na tržno, temveč simbolno vrednost, ne izhaja iz menjave, temveč jo dejansko šele omogoča.

Francoski politični ekonomist Aglietta (2018) je to družbeno lastnost denarja približal ekonomski interpretaciji. Če razumevanje denarja vežemo na družbeni odnos, ki je vzpostavljen na podlagi zaupanja posameznikov, potem je denar vedno zavezan določeni institucionalni strukturi družbe. Institucije so suverene, kadar jih priznavajo ljudje kot legitimne, lahko so simbolne, pravne ali kakršnekoli druge narave. Vsi sodobni monetarni sistemi delujejo v skladu s temi izhodiščnimi načeli, da bodo vsi za transakcije sprejemali in

uporabljali denar. Toda če se je denar oblikoval kot družbeni dogovor, simbolna vrednost ni tržno, temveč politično blago, ki temelji na suverenosti. Ta v vseh družbah izvira iz najbolj zamotanega družbenega razmerja med življenjem in smrtjo, smrtnim in nesmrtnim. Vsi ljudje smo minljivi, toda živimo, delamo in upamo, kot da smo nesmrtni. Na tej točki preloma so gradile svoj ideološki kredo in politično moč vse religije in zato je tudi vloga denarja vseskozi vezana na nekakšno religiozno prepričanje o njegovi vrednosti, delovanju, neuničljivosti (Hagen in Welker, 2014). Dejansko smrtnega posameznika na nesmrtno družbeno življenje veže njegov izhodiščni »življenjski dolg«, življenje mu je bilo podarjeno in življenje vrača kot daritev drugemu. To lahko razumemo kot razmerje prejemanja in dajanja med posameznikom ter družbo na podlagi hvaležnosti do življenja (Judge, 2019).

Ljudje so torej s sprejemanjem denarja kot vzajemnega »življenjskega dolga« oblikovali nekakšen skrit družbeni dogovor. Toda njegova skritost (verstva običajno govore o »skrivnosti«) se razkrije, ko naposled denar odrinejo od sebe. Če bi denar ostal pri smrtnem posamezniku, bi bil tudi sam smrten in ne bi imel avtoritete nad njim. Tako pa je denar most v nesmrtnost, ki je nedosegljiva želja (ideal) smrtnega človeka in prav zato je zanj postal družbeno vezivo in avtoriteta hkrati. Ko denar prevzame lastnost nesmrtnosti, ga vsi sprejmejo kot legitimno ekonomsko orodje. Družbena vloga denarja je torej pred ekonomsko, denar kot izhodiščno družbeno razmerje šele omogoča način njegovega obstoja in delovanja. Zaupanje, ki temelji na izhodiščni družbeni avtoriteti denarja, tako v neskončnost (lat. ad infinitum) zagotavlja obstoj družbe, denar je s skritimi dolžniško upniškimi razmerji njen socialni cement. Nesmrtnost v vlogi denarja šele omogoča življenjsko smrtnost družbe in človeka. Hkrati denar prav zaradi teh skrivnostnih lastnosti šele omogoča družbenim institucijam, da ohranijo avtoriteto nad posamezniki. V tem pogledu je denar po svojem izvoru in obstoju oblika in način verovanja.

4 NEVTRALNOST IN EKSOGENOST DENARJA?

Do sedaj smo na splošno opredelili ekonomski in družbeni denar ter razložili njune razlike pri pojasnjevanju izvora denarja. V tem poglavju bomo natančneje opredelili vsakega izmed pogledov in ju izpostavili stresnemu testu denarne eksogenosti ter nevtralnosti. Koncept družbenega denarja bomo uporabili kot orodje kritike ekonomskega denarja, njegovih protislovij in tudi zmot. Naš namen je, da prav v soočanju teh različnih teoretskih spoznanj skušamo utemeljiti denarno endogenost in ne-nevtralnost. Tako lahko ekonomski funkcionalizem denarja v okviru (neo)klasičnega pristopa in sodobne monetarne ekonomike razumemo in vidimo v drugačni luči.

4.1 Zmote ekonomskega denarja

Prevladujoča neoklasična ekonomija poleg dolgoročne nevtralnosti denarja, o kateri smo govorili že v 2. poglavju, predpostavlja tudi njegovo eksogenost. Ta izvorno, tako kot nevtralnost, temelji na kvantitativni teoriji denarja, kjer njegova količina v ekonomskem

(menjalnem) obtoku dejansko določa vse temeljne ekonomske parametre. Pri tem je ključno, da je ta količina denarja določena zunaj gospodarstva in kratkoročno vpliva na raven cen, obrestnih mer in na koncu tudi BDP. V okviru te prevladujoče denarne paradigme vzročnost poteka od količine denarja do navedenih spremenljivk in ne obratno (Desai, 1989). Toda Desai poudarja, da denarne eksogenosti ne moremo dokazovati z zmožnostjo vpliva monetarne politike na zgoraj naštete spremenljivke, ko s svojimi ukrepi uravnava količino denarja v obtoku. Eksogenost denarja namreč obstaja predhodno (lat. *ex ante*), zunaj vplivne monetarne politike, CB jo dejansko zgolj izrablja. Eksogen je vsak polnovredni denar in njegova zlata podlaga, na kateri temelji izhodiščna Humova teoretska zamisel. Ponudba denarja se na primer lahko poveča zaradi novega nahajališča zlata. Toda veliko bolj pomemben in za monetarno teorijo celo ključen je nasproten sklep. Izhodiščni obstoj eksogenosti denarja je pogoj za učinkovito monetarno politiko sodobnih CB.

CB se med seboj glede svojih prizadevanj in ciljev lahko nekoliko razlikujejo, vendar je vsem skupen mandat cenovne stabilnosti. FED tako poleg cenovne stabilnosti, za katero skrbi tudi ECB, zasleduje kot svoj osrednji cilj še polno zaposlenost in posredno gospodarsko rast. Prav tako so CB kot banke držav in poslovnih bank udeležene v mnogih finančnih transakcijah; uravnavajo devizne rezerve, nudijo depozitne račune, dajejo posojila in kupujejo ter prodajajo vrednostne papirje. Vse te operacije povzročajo spremembe v njihovih bilancah stanja, ki v poenostavljeni obliki pod sredstva zajemajo vrednostne papirje, devizne rezerve in posojila, pod obveznosti pa državno valuto, depozitni račun države in rezerve poslovnih bank (Cecchetti in Schoenholtz, 2017).

Kot vemo, CB s spreminjanjem velikosti in strukture svoje bilance vpliva na monetarno bazo. Ta je enaka vsoti gotovine v obtoku in depozitov poslovnih bank, ravno tako pa je temelj vsem oblikam denarja v gospodarstvu (vsem standardnim denarnim agregatom: M1, M2, M3, itd.). Spremembo monetarne baze v celotno ponudbo denarja namreč omogoča denarni multiplikator, ki ga določajo obvezne in presežne rezerve poslovnih bank ter povpraševanje nebančne javnosti po gotovini. Ponudba denarja se torej v ekonomiji poveča, če se poveča monetarna baza, zmanjšajo obvezne in presežne rezerve in če se zmanjša povpraševanje nebančne javnosti po gotovini (Cecchetti in Schoenholtz, 2017).

Ker so presežne rezerve običajno majhne (za poslovno banko so presežne rezerve oportuniteti strošek) in ima povečanje povpraševanja nebančne javnosti majhen vpliv na ponudbo denarja (v multiplikatorju nastopa kot imenovalec in števec), ves manevrski prostor uravnavanja denarne ponudbe preostane CB. CB lahko torej s spreminjanjem monetarne baze in obveznih rezerv, v skladu s teorijo eksogene ponudbe denarja, kratkoročno vpliva na realno gospodarstvo (BDP, zaposlenost, obrestne mere, itd.) ter tako uravnava poslovne cikle. Desai na tem mestu jasno opozarja, da je popolna eksogenost denarja najbližje idealu v gospodarstvu z zunanjim »fiat denarjem« (angl. *outside money*), kjer njegovo količino določa le CB. Eksogenost je tu možna tudi ob prisotnosti notranjega denarja (angl. *inside money*), a le če poslovne banke upoštevajo točno določeno razmerje med gotovino in

depoziti. Prav tako ne smejo obstajati drugi substituti za gotovino, ki jo izdaja CB (Desai, 1989).

A realnost moderne kreditne ekonomije z notranjim in zunanjim denarjem ter razvitim bančnim in nebančnim finančnim sistemom je precej drugačna. To ni samo svet centralnih, temveč tudi poslovnih bank, razmerje med monetarno bazo in celotnim denarjem tu postane veliko manj jasno, veliko bolj spremenljivo. Poslovne banke namreč sledijo maksimizaciji dobička in odgovarjajo na povpraševanje po posojilih, ki ga določajo gospodarski interesi in zmožnosti podjetij in potrošnikov. Tu je vse odvisno od pričakovanj, ocen gospodarskih gibanj, kazalnikov gospodarske klime in drugih dejavnikov. Številne finančne inovacije hkrati zagotavljajo nove in nove načine ustvarjanja in premikanja denarja znotraj gospodarstva (npr. kreditne kartice in elektronski plačilni sistemi) (Desai, 1989).

Ponudba monetarne baze (gotovina v obtoku ter depoziti poslovnih bank) je v tem primeru še vedno eksogena, a je ponudba preostalega denarja vse bolj endogena. To pomeni, da je odvisna od povpraševanja po posojilih poslovnih bank, slednje pa od realnih ekonomskih spremenljivk (Fontana, 2003, v Sieroń 2019a). Denar torej nastaja tudi znotraj in ne zgolj zunaj ekonomije, vzročnost pa teče tudi v nasprotni smeri – od realnih ekonomskih spremenljivk do denarne ponudbe. Ko postane očitno, da CB dejansko ni monopolist, saj ne nadzoruje ponudbe svojega »lastnega proizvoda« (denarja), se znajdemo v precejšnji zagati. Kdo dejansko obvladuje denarno ekonomijo, ali ima monetarna politika še tako moč, kot nam jo predstavlja prevladujoča neoklasična ekonomija?

Tako kot pri učbeniški eksogenosti se tu zalomi tudi pri učbeniški dolgoročni nevtralnosti denarja. Ludwig von Mises (1953, v Salerno, 1994) dokazuje, da denar tudi dolgoročno ni in ne more biti nevtralen, ker spremembe v ponudbi denarja vplivajo na relativne cene in alokacijo produkcijskih faktorjev. Sprememba denarne ponudbe namreč ne povzroči hipne spremembe vseh cen hkrati, ampak to poteka postopoma. V primeru povečanja denarne ponudbe imajo tisti, ki denar najprej dobijo v različnih oblikah, določeno prednost, saj ga lahko porabijo, preden se cene dvignejo. Ostali pa se morajo v trenutku prejetega denarja že soočiti z višjimi cenami in tako ostanejo brez začetne koristi. Čas je torej pomembna komponenta, učinek cen ni nevtralen, denar pa je samo druga cenovno denarna tautologija (stabilnost denarja določa stabilnost cen in nasprotno). To v ekonomski vedi pojmuje kot Cantillonov učinek.

Hayek je, tako kot njegov mentor Mises, poudarjal, da denar ni nevtralen, njegova stabilnost pa je ključna za uresničevanje tržnih načel učinkovitega gospodarstva. Inflacija je bila zanj monetarni fenomen, ki nastane zaradi prekomernega povečanja denarne mase. Izvor tega »zla« je videl v odvisni monetarni politiki, za kar je kritiziral keynesiansko navezo med monetarno in fiskalno ekonomsko politiko (Issing, 1999). Centralizacija monetarne funkcije v rokah države je lahko temeljni razlog za nestabilnost denarnega sistema. Nasprotno, bistvo denarnega funkcionalizma bi morala biti stabilnost cen, ki edine zagotavljajo delovanje tržnega informacijskega sistema in s tem tudi učinkovitosti tržnega gospodarstva.

Avstrijska šola je v svojem razumevanju ekonomskih razmerij in ciklov izhajala iz veliko bolj odprte in dinamične teorije denarja. V najbolj radikalni obliki govori o potrebni decentralizaciji monetarnega sistema in celo o konkurenčnosti različnih vrst denarja, ko zasebne poslovne banke brez omejitev izdajajo vsaka svoj denar (Goodhart, 1988). Hayek je rešitev za nestabilen monetarni sistem videl prav v denacionalizaciji oziroma decentralizaciji monetarnega sistema, kjer bi privatno izdane denarne valute tekmovala na trgu. Na ta način bi se skozi konkurenco prebile le tiste, za katerimi ne stojijo inflacijske tendence zaradi neustreznega izdajanja in povečevanja količine denarja. Konkurenca različnih vrst denarja poslovnih bank in ne centraliziran državni sistem z monopolnim denarjem zagotavlja stabilen monetarni sistem in učinkovito tržno gospodarstvo (Issing, 1999). Toda Hayek v okviru svoje teorije konkurenčnih vrst denarja ne obravnava možnosti oblikovanja nepopolne konkurence (oligopol) niti mrežnih eksternalij, ki bi v veliki meri onemogočali oblikovanje najkonkurenčnejših valut (Issing, 1999).

4.2 Eksogenost in nevtralnost denarja v veliki depresiji

Velika depresija, ki je trajala od leta 1929 do poznih tridesetih let prejšnjega stoletja, je bila najhujša gospodarska kriza XX. stoletja. Pričela se je z zlomom borznega trga oktobra 1929, kar je povzročilo velike izgube in strmoglavljenje zaupanja. Potrošnja prebivalstva in investicije so se radikalno znižale, prav tako pa je propadlo tudi veliko število bank. FED je na te okoliščine reagiral napačno in z zmanjšanjem denarne ponudbe povzročil drastično poslabšanje gospodarskih razmer.

Krivca za hitro poslabšanje gospodarskih razmer Bernanke vidi v širši finančni krizi in ne zgolj v napačni monetarni politiki (Bernanke, 1983). Do nje je prišlo zaradi propada finančnih institucij in insolventnosti posojilojemalcev, usodna pa je bila deflacija cen. Ker so bila posojila nominalna, je zmanjšanje denarnih dohodkov zaradi splošnega znižanja cen pomenilo, da nekateri ekonomski subjekti svojih posojil niso mogli odplačati. Ker so banke propadle, se je verjetnost, da podjetja in posamezniki pridobijo posojilo, znatno znižala. Poleg tega so slabe gospodarske razmere ljudi odvrčale od novih investicij, zato je tudi povpraševanje (ne zgolj ponudba) po posojilih padlo (Bernanke, 1983). Posledično se je zmanjšala ponudba denarja, ki je sicer nastajala endogeno. Multiplikator denarnega agregata M2 se je v času velike depresije skrčil za kar 50 % (Sieroń, 2019a).

Težava je bila širša, napaka pa dvojna. Najprej so CB v okviru največje krize posegle po napačnem znižanju denarne ponudbe v obliki monetarne baze, na drugi strani pa je finančna kriza povzročila še dodaten upad količine preostalega denarja. Zmanjšanje celotne ponudbe denarja je pomenilo, da podjetja niso mogla dostopati do posojil, potrebnih za poslovanje. To je povzročilo množična odpuščanja in močno povečanje brezposelnosti, kar je dodatno zmanjšalo razpoložljivi dohodek in potrošnjo ter poglobilo gospodarsko krizo (Bernanke, 1983).

Velika depresija služi kot dokaz, da denarna ponudba že takrat (kaj šele danes) ni mogla biti eksogena. Prisotnost notranjega denarja (endogena ponudba denarja) je s spremembo cen povzročila še dodatno poslabšanje gospodarskih razmer. Zmanjšanje ponudbe zunanjega denarja – monetarne baze (eksogena ponudba denarja) je torej sprožila notranje prilagajanje in poglobljanje gospodarskega cikla oziroma krize. Če bi CB ravnala pravilno pod pogojem, da vse ostalo ostane enako (lat. *ceteris paribus*), bi morala povečati monetarno bazo in s tem sprožiti in pokriti procese povečanja efektivnega povpraševanja, kar je bilo izhodišče keynesianskih predlogov.

Na podoben način nam velika depresija prikaže pomanjkljivosti dolgoročne nevtralnosti denarja. Sieroń namreč poudari, da je ob zmanjšanju ponudbe denarja možen tudi obraten Cantillonov učinek, ki ima ravno tako dolgoročen vpliv na porazdelitev dohodka in alokacijo produkcijskih faktorjev. Znižanje denarne ponudbe v tem primeru najprej občutijo tisti, ki so denarju najbližje; finančne institucije, podjetja, ki se financirajo s posojili, in ljudje, ki imajo pri bankah kredite (Sieroń, 2019b). Padec splošne ravni cen namreč poveča realno vrednost dolga, zaradi česar, kot smo omenili že prej, posojilojemalci težje servisirajo svoje posojilo.

Deflacijske razmere vodijo tudi v naraščajočo brezposelnost, saj so plače zaposlenih lepljive in ne padajo tako hitro kot cene blaga. Podjetja lahko te škarje zapirajo le tako, da zmanjšujejo svojo proizvodnjo in odpuščajo zaposlene. Tako nastane deflacijska spirala, krožno podpiranje nižje gospodarske aktivnosti in nižjih cen. A zmanjšanje denarne ponudbe ima tudi dolgoročne učinke na alokacijo produkcijskih faktorjev. Kapital se v deflacijskem okolju od potencialno produktivne uporabe (naložbe v podjetja) preusmerja v odplačilo dolga. Če ga še kaj ostane, pa se usmerja v manj tvegane naložbe, ne glede na njihovo donosnost. Številna podjetja so zaradi takšnih poslovnih odločitev v času velike depresije tudi propadla (Sieroń, 2019b).

Ponovno lahko velika depresija služi kot dokaz, da je dolgoročna denarna nevtralnost nedosegljiv učbeniški ideal. Prav tak scenarij, kot smo ga opisali v zgornjem odstavku, se je namreč dogodil v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Zmanjšanje denarne ponudbe je imelo jasne ne-nevtralne učinke na strukturo gospodarstva in ga je zaradi neučinkovite alokacije produkcijskih faktorjev tudi dolgoročno negativno zaznamovalo (Sieroń, 2019b).

4.3 Družbeni denar kot izraz družbe

Družbenemu denarju smo nekaj pozornosti namenili že v 2. poglavju, vendar smo se tam osredotočili predvsem na njegovo relativno funkcionalnost in zgolj bežno omenili njegovo družbeno substancialnost. V tem poglavju bomo ta vidik podrobneje razložili in družbeni denar soočili z nevtralnostjo in eksogenostjo, kot smo to storili pri ekonomskem denarju.

Omenili smo, da je denar kot nekakšen ekonomski jezik, saj med posamezniki omogoča različne vidike komunikacije in dogovarjanja (Braudel 1988, Aglietta 2018 in Eisenstein

2021). Vsak urejen in razvit jezik temelji na določenih slovničnih pravilih, ki jih morajo posamezniki sprejeti, da se lahko v njem sporazumevajo. Podobno je tudi pri denarju. Ta prevzame vlogo »Arhimedove točke«, na podlagi katere je možno vrednotiti svet okoli nas. Aristotel (2022) zato v Nikomahovi etiki denarju pripiše zmožnost izenačevanja vrednosti različnih reči v človekovem in družbenem življenju. Simmel (2005) ga celo primerja z mersko enoto dolžine ali teže, ko meter (100 cm) sam po sebi ne predstavlja ničesar, je lahko celo arbitrarna mera, dokler omogoča primerjavo dveh različno dolgih palic.

Oprelitev denarja kot Arhimedove točke je temeljni družbeni dogovor, ki omogoča prvotno interakcijo med posamezniki. Ta je namreč možna zgolj na podlagi določenega skupnega imenovalca, ki izenačuje in hkrati primerja in meri razmerja med ljudmi. Vzpostavitev temeljnega družbenega dogovora glede takšne skupne referenčne točke pomeni dejansko tudi vzpostavitev družbe. Ta predstavlja mnoštvo interakcij med posamezniki in predpostavlja določeno »lepilo«, ki povezuje družbeno skupnost.

Interakcijo lahko opredelimo kot prejemanje in dajanje praktičnih stvari in tudi simbolov med enim ter drugim posameznikom. Gre pravzaprav za vzajemnost, ki sloni na zaupanju, da bodo te stvari sprejete in nato povrnjene. Temeljno družbeno razmerje je torej nekakšno dolžniško-upniško razmerje – tisti, ki daje, zaupa, da mu bo nekaj v takšni ali drugačni obliki povrnjeno. Mehanizem vzajemnosti (prejemanje in dajanje) zagotavlja veljavnost in obstoj temeljnega družbenega dogovora o stvareh, ki so predmet vzajemne zamenjave in zaupanja. To vlogo od samega začetka igra v družbi denarja. Denar, ne glede na svojo obliko, je substancialno družbeno razmerje soodvisnosti, zaupanja, sodelovanja, je torej Arhimedova točka nastanka in razvoja družbe. Denar ima znotraj te konstelacije vrednost, ker preko obče sprejetosti (zaupanje) ohranja družbeni status quo (Aglietta, 2018). V kolikor denar ne bi bil povrnjen z denarjem, zaupanje povrnjeno z zaupanjem (načelo isto z istim), bi to pomenilo odmik od dogovora in razkroj družbenih struktur.

Antropolog Mauss v svojem Eseju o daru prikaže mehanizem vzajemnosti na primeru maorske domačijske menjave (Mauss, 1996). Tu imamo opravka z blagovno menjavo, vendar moramo vedeti, da je denar čista količina oziroma abstrakcija (Simmel, 2005) in je kot tak prisoten tudi znotraj blagovne menjave, kot dokazuje Simmel (Simmel, 2005). Menjava namreč ne bi bila mogoča brez izenačevalca vrednosti, o čemer je prvi govoril že Aristotel.

Osrednja točka Maussovega eseja je opis in razumevanje fenomena »hau«. Gre za prototipsko načelo recipročnosti, ki je ovekovčena v pričevanju maorskega modreca Tamatija Ranapirija (Sahlins, 1999): »Zdaj bom govoril o hau in o obredu whagai hau. Ta hau ni hau (veter), ki piha – nikakor ne. Pazljivo vam bom pojasnil. Denimo, da imate neki predmet, in ta predmet mi podarite, ne da bi določili ceno. O tem se ne pogajava. No, to stvar dam nekomu tretjemu, ki se po preteku določenega časa odloči, da mi bo z nečim povrnil, in tako mi neko stvar podari. No, ta reč, ki mi jo da, je hau tiste stvari, ki sem jo najprej dobil od vas in jo potem dal njemu. Dobrine, ki sem jih dobil za to stvar, moram dati vam. Ne bi

bilo prav, če bi te dobrine obdržal zase, pa naj gre za stvar, ki si jih želim ali ne. Moram vam jih dati, ker so hau tiste stvari, ki ste mi jih dali vi. Če bi tako enakovredno stvari obdržal zase, bi me doletelo kakšno veliko zlo, celo smrt. Tak je hau, hau osebne lastnine ali hau gozda. Dovolj o teh rečeh» (Sahlins, 1999, str. 187–188).

Mauss pojasnjuje, da je razlog vzajemnosti v darovanju duše kot dela samega sebe. V primeru, da prejemnik daru (hau) ne bi vrnil, ima darovalec nad njim nadnaravno moč. Poznejši raziskovalci so njegovo razumevanje označili za mistifikacijo. Kljub temu pa nihče izmed njih ni zadovoljivo odgovoril na ključno vprašanje vzajemnosti in zaupanja (Sahlins, 1999). Od Maussa sicer res nikoli ne izvemo, zakaj je tisti, ki darila ne povrne, preklet, zato pa nam Sahlins ponudi politično-filozofsko interpretacijo, ki se sklada s tezo, da je denar pravzaprav družba sama. Na vzajemnost tudi Sahlins gleda kot na dogovarjanje, ki temelji na medsebojnem spoštovanju in zaupanju. Esej o daru označi za »nekakšno družbeno pogodbo za primitivna ljudstva«, hau pa kot »totalen koncept« urejanja družbenih razmerij med kaosom in redom (Sahlins, 1999, str. 208).

Sahlins v svoji politični analizi primerja Maussov hau s Hobbsovim Leviatanom. Za oba je namreč podlaga družbe vojno stanje, ki izhaja iz posameznikovega svobodnega zatekanja k sili. Dokler ta ni podrejena avtoriteti, ni zagotovila za mir. Pri Maussu je suveren utelešen v različni hierarhiji darov, pri Hobbsu pa je to država. »Dar je razum. Je zmaga človeške racionalnosti nad norostjo vojne,« pravi Sahlins (1999, str. 216). Gre torej za priznavanje vzajemnosti kot pogoja veljavnosti in obstoja družbenega dogovora, tj. denarja kot Arhimedove točke družbe.

Obenem pa Sahlins opozori tudi na dialektično naravo družbe. Ta izhaja iz samega vojnega stanja, zato ne preseneča, da družbena dinamika niha med ohranjanjem *statusa quo* in prizadevanjem, da bi se ta porušil. Neuravnotežena vzajemnost nastane v družbi takrat, ko je denar zlorabljen kot simbol moči. Primer iz Papuanske Nove Gvineje (Akin in Robbins, 1999) prikaže, da se takrat načnejo ali celo zrušijo uveljavljene družbene strukture in razmerja. Kadar torej denar ni povrnjen z denarjem (isto z istim), tedaj se tudi družbena dinamika nagne v samouničujoč ekstrem.

Da je denar pravzaprav družba, poleg zgornjih ilustracij dokazuje tudi njegova univerzalnost. Vse stvari lahko namreč izrazimo v denarju (Eisenstein, 2021). Spomnimo se lahko zloglasnega primera avtomobila Ford Pinto. Avtomobilsko podjetje Ford je ocenilo, da bi vgraditev plastične pregrade (13 \$) pred tankom za gorivo rešila 200 življenj letno (vsako življenje so ocenili na 200.000 \$). A ker je izračun pokazal, da je kumulativni strošek plastičnih pregrad višji od izgube 200 življenj letno, se za vgraditev niso odločili. In ljudje so zaradi takšne odločitve v prometnih nesrečah še naprej umirali.

Z moralnostjo tega primera se je moral na nekem javnem dogodku spopasti Milton Friedman. Poudaril je, da je moralnost sporna zgolj do določene višine cene. Če bi posamično rešeno življenje avtomobilsko podjetje Ford stalo milijardo (tj. znatno več, kot

so ocenili), bi na to v koncernu gledali precej drugače. Ob tem odgovoru se je zdrznil ter obnemel tudi študent, ki je Friedmanu postavil vprašanje o moralnosti te odločitve (LibertyPen, 2009). Friedman je argument sicer nadaljeval v kontekstu neučinkovite alokacije resursov (denar je zanj zgolj sredstvo menjave), mi pa lahko iz tega sklenemo, da je lahko celo človeško življenje izraženo v denarju.

Kaj hitro postane jasno, da denar znotraj te teorije ni niti nevtralen niti eksogen. Njegovo ponudbo ustvarjajo najbolj realne spremenljivke – posamezniki prek temeljnega družbenega dogovora. Kot izraz družbe je denar ambivalenten in aktivno vpliva na družbena razmerja ter družbene strukture. Če povzamemo: denar je torej endogen, ni pa nevtralen.

5 LEGITIMNOST KOT TEMELJ MONETARNEGA SISTEMA

Denarno endogenost in ne-nevtralnost smo potrdili tako z opisom družbenega denarja kot tudi s kritiko ekonomskega denarja. Pri slednjem bi namreč pričakovali, da bo v skladu s trdno uveljavljeno ortodoksno (»mainstream«) ekonomijo vzdržal stresni preizkus eksogenosti in nevtralnosti. Teorija ekonomskega denarja pravzaprav vsebuje paradoks. Aktivno priznava, da je denar tržno blago, obenem pa preko zagovarjanja denarne eksogenosti pritrjuje tudi denarju kot političnemu blagu.

Protislovja sicer ortodoksna (»mainstream«) ekonomija ne bo priznala, saj denarja ne razume kot političnega blaga. Kljub temu pa meni, da denar nastaja zunaj gospodarstva (eksogenost), torej zunaj ekonomskih tržnih razmerij. Če je denar državno monopolno blago, potem je dejansko prej politično kot ekonomsko blago. Slovita neoklasična veja ekonomske misli priznava torej zgolj to, da je denar tržno blago, saj to zagotavljata tako izvor denarja, ki je posledica ekonomskih interakcij, kot tudi funkcionalnost ekonomskega denarja (denar kot sredstvo menjave).

Na podoben način prevladujoča neoklasična ekonomska teorija opravi z legitimnostjo. V okviru teorije ekonomskega denarja problem legitimnosti ni osrednjega pomena, vendar pa kljub temu velja za zadosten pogoj njegovega obstoja. Ta nejasen odnos do legitimnosti izvira prav iz zgoraj omenjenega protislovja. Če bi denar resnično bil zgolj tržno blago, legitimnost ne bi bila potrebna (Aglietta, 2002). Toda še vedno ostaja problem, ali denar kot tržno blago sploh zbuja zaupanje do te mere, da ga ljudje sprejmejo kot univerzalnega posrednika menjave? Kakšen pomen ima namreč zaupanje, če je denar nevtralen?

Zaupanje ima ključen pomen za denar kot politično blago, saj znotraj te paradigme ni in ne more biti nevtralen (Polanyi, 2008). Zaupanje temelji na legitimnosti, ki jo mora za svoje učinkovito delovanje zagotavljati ekonomski sistem s CB na čelu (Weber, 2018). Poskušajmo razumeti pomen zaupanja z denarnim kontrapunktom, kot ga ponuja primer lokalnih valut. Lokalno valuto lahko znotraj denarnega sistema države razvijemo na lokalni ravni kot lokalno dopolnilo uradnega državnega denarja. Vzpostavitev, predvsem pa obstoj lokalne valute zahteva sistem z lokalnim krožnim gospodarstvom (Eisenstein, 2021). Za

lastnika restavracije mora na primer obstajati možnost, da sestavine pridobiva od lokalnih ponudnikov. A to ni dovolj, saj se mora neprestano upirati skušnjavi, da bi iz tujine uvažal cenejšje sestavine. Za obstoj lokalne valute je torej ključno zaupanje. Lokalni dobavitelj mora lastniku restavracije zaupati, da bo sestavine poravnal v lokalni valuti. Obenem pa mora tudi lastnik restavracije zaupati dobavitelju, da bo ta plačilo v lokalni valuti sprejel. Ta shema spominja na mehanizem vzajemnosti (načelo istega z istim). V kolikor zaupanje ni povrnjeno z zaupanjem, bo lokalna valuta vedno propadla.

Naveden primer se verjetno zdi banalen, vendar je odličen prikaz vzpostavitve valut. Po takem principu so se namreč uveljavile tudi vse valute, ki jih poznamo danes. Čeprav je njihov obstoj za nas samoumeven, je potrebno vedeti, da vsaka izvedena transakcija temelji na zaupanju. Ker je to samo po sebi izrazito krhke narave, je za stabilen monetarni sistem potrebnih več ravni zaupanja.

5.1 Denar kot politično blago

Aglietta (2002) predstavi zaupanje na treh ravneh. Osnovno zaupanje, ki ga označi kot metodološko, je utemeljeno na rutini oziroma tradiciji. Izhaja iz vsakokratnega uspešnega upoštevanja objektiviziranih pravil kot mehanizma vzajemnosti (načelo isto z istim), o katerem smo pisali predhodno. Zaradi denarne ambivalentnosti, ki ljudi obenem združuje in razdružuje, je takšen način zaupanja prešibak. Skomine po denarju kot simbolu moči so namreč za posameznika mnogo močnejše od njegovih prizadevanj, da bi deloval po načelih in mehanizmu vzajemnosti (Aglietta, 2002). V psihoanalitičnem smislu gre tu za zmago ida nad nadjazom.

Za stabilen monetarni sistem in tudi družbo samo je zato potrebna višja raven zaupanja. Aglietta (2018) tu vpelje pojem suverenosti, ki ga v izhodišču opredeli kot razmerje med smrtnim in nesmrtnim. Ker je nesmrtno nadrejeno smrtnemu, je suverenosti priznana izhodiščna legitimnost. Suveren je tako lahko država, saj zaobjema element nesmrtnosti (ljudje pripadajo svojemu narodu) in obenem element smrtnega posameznika. Zgodovinski, kulturni in institucionalni temelji namreč presegajo življenjsko dobo posameznikov in generacij. Ker je državi priznana izvorna legitimnost, lahko z dekretom katerokoli obliko denarja razglasi za zakonito plačilno sredstvo. Mehanizem vzajemnosti lahko odtelej poteka zgolj v novo razglašeni državni valuti. Politična entiteta (država) je sedaj tista, ki lahko zagotovi nadaljnje ravni zaupanja in tako tudi večjo stabilnost monetarnega sistema ter družbe (Aglietta, 2002).

Država preko CB omogoča drugo raven zaupanja – hierarhično zaupanje. CB je namreč v nadrejenem položaju do poslovnih bank, saj preko funkcije posojilodajalca v skrajni sili zagotavlja splošno stabilnost. Poslovne banke morajo v zameno poskrbeti, da so depoziti njihovih komitentov do določene višine zavarovani (Aglietta, 2018). Na ta način zagotavljanje stabilnosti krepi legitimnost teh institucij, zato hierarhično zaupanje deluje kot varovalka, ki ob odpovedi metodološkega zaupanja preprečuje nastanek monetarne krize.

Gre torej za pozitivno povratno zanko – stabilnost monetarnega sistema pripomore k večji legitimnosti, ta privede do več zaupanja, slednje pa zopet krepi stabilnost.

Tretjo raven zaupanja Aglietta označuje kot etično zaupanje, ki izhaja iz zavezanosti monetarnih institucij k neodvisnemu in pravičnemu ravnanju. To zaupanje temelji na pričakovanih ukrepih, zato je še posebej pomembno, da CB in druge monetarne institucije dosledno sledijo visokim etičnim standardom in da ohranjajo avtonomijo in neodvisnost od drugih vej oblasti (Grahl, 2000).

Denar lahko torej s tako končno obliko, kot jo poznamo danes, vse svoje ekonomske funkcije pridobi zgolj kot politično blago. Le suverenost lahko namreč zagotavlja potrebno zaupanje, s tem pa tudi dobimo robustnejši monetarni sistem ter stabilno družbo.

5.2 Hayekov in Polanyijev komentar na denar kot politično blago

Osvetlimo vlogo ekonomskega in družbenega denarja, ki smo ga sedaj povezali z razumevanjem politične suverenosti, še s strani zanimive razprave med Hayekom in Polanyijem o tržni družbi. Friedrich Hayek je problem denarja, v nasprotju z Aglietto, videl predvsem v centraliziranem nadzoru nad njegovo izdajo in regulacijo. Njegova glavna skrb je bila, da denar kot politično blago vodi do neučinkovitosti in ekonomskih distorzij. Rešitev je videl v denacionalizaciji oziroma decentralizaciji denarja. To pomeni, da denar predvsem kot tržno blago, tako kot ostale dobrine, nastopa na trgu, kjer je izpostavljen konkurenci in tržnim zakonitostim (Howard, 1977).

Monetarni monopolist lahko namreč zaradi odsotnosti konkurence prosto zvišuje ali zmanjšuje ponudbo denarja. Kot smo pisali že v 4. poglavju, spremembe v količini denarja privedejo do spremembe v relativnih cenah, kar lahko povzroči neučinkovite alokacije produkcijskih sredstev (ne-nevtralnost denarja). Krivca poslovnih ciklov je torej Hayek videl v centraliziranem izdajanju denarja (Howard, 1977). Toda distorzijske učinke denarja lahko zmanjšamo, če denar izpostavimo konkurenci. Ta naj bi cene stabilizirala in poskrbela za njihovo predvidljivost, ker konkurenca zagotovi najboljši in najbolj stabilen denar na trgu. Poleg tega ima ideja tržnega denarja še dve dodatni prednosti. Večja izbira na trgu pomeni večjo blaginjo, ukinitvev monetarnega monopolista (manjša moč države) pa omogoča večjo svobodo (Howard, 1977).

A kljub navidezno jasnim stališčem lahko v Hayeku vidimo kritika denarja kot tržnega blaga. V izhodišču namreč denar opredeljuje kot politično blago, toda zaradi neučinkovitosti centraliziranega nadzora predlaga njegovo metamorfozo v tržno blago. CB je zanj kot nacionalni monopolni nosilec denarja neučinkovit, zato ga je potrebno nadomestiti z alternativnimi nosilci denarja na ravni poslovnih bank. Toda ta argument ne zadostuje, je bolj doktrinarne kot dejanske narave. Če namreč CB institucionalno postane učinkovit monopolist, ki ohranja stabilnost denarja in predvidljive cene, ni več razloga za preobrazbo političnega denarja v tržno valuto (Issing, 1999).

Za bolj prepričljivo argumentacijo Hayeku manjka natančnejša opredelitev denarja. Šele širše in bolj poglobljeno razumevanje denarja kot družbenega in političnega posrednika bi potem lahko povezal z zahtevo po centralizaciji ali decentralizaciji denarnega sistema. Toda prav to je v svoji analizi tržne družbe in njene transformacije opravil madžarski ekonomist Polanyi.

Tako kot Aglietta in Hayek je tudi Polanyi zagovarjal denar kot politično blago. Kot opisuje v svojem delu *Velika preobrazba*, tržno gospodarstvo deluje po načelih samoregulacije. To pomeni, da ga usmerjajo tržne cene, ki nastanejo v preseku ponudbe in povpraševanja. Samoregulacija torej zahteva, da je vse blago, tudi storitve, zemlja, delovna sila in denar, na razpolago za prodajo in nakup. Toda prav zadnje tri vrste blaga imajo v tržni družbi poseben položaj, ki jih Polanyi označuje za »fiktivno blago« (Polanyi, 2008, str. 136). Učinkovito delovanje tržnega sistema predpostavlja, da ne sme priti do nikakršnih eksogenih intervencij, ki bi vplivale na samoregulacijo tržnega sistema. Vsakršna politika, ki bi vplivala na spremembo cen, povpraševanje ali ponudbo, je zato nezaželena. Toda Polanyi na tej prelomni točki velike preobrazbe tržne družbe in njenega gospodarstva postreže s presenetljivo tezo. Trg se ne razvija kot spontana družbena institucija, kot meni Hayek, temveč kot zavestna, načrtovana, dobro regulirana družbena dejavnost (Polanyi, 2008).

V času merkantilizma so nacionalni trgi cveteli, vendar so bili vedno podrejeni družbi. Tržni vzorci so soglašali z družbenim sistemom, zato lahko rečemo, da so bili trgi v bistvu družbeni privesek. Delovna sila in zemlja sta bila tako podrejena družbenemu ustroju in ne tržnim načelom (povpraševanju in ponudbi). Funkcija zemlje je bila pravno in običajno tudi skladno z običaji skrbno urejena in zapisana, delovna sila pa je bila organizirana v cehe, ki so bili v Franciji celo nacionalizirani, v Angliji pa je zanje veljal poseben politično potrjen statut (Polanyi, 2008). Za denar je veljala podobna logika, osrednja banka je bila vedno vezana na državo oziroma kralja. Namenjena je bila predvsem financiranju političnih potreb vladarjev, manj pa ekonomskim potrebam nastajajočega tržnega gospodarstva. Navkljub historičnim dejstvom pa se je uveljavila ideologija tržnega gospodarstva, da so delovna sila, zemlja in denar tržno blago, ki mora nastopati na trgu. In kot vsako blago morajo biti torej na voljo za prodajo in nakup.

A to pomeni, da »[...] s tem podredimo tržnim zakonom samo substanco družbe« (Polanyi, 2008, str. 136). Delovna sila, zemlja in denar nujno potrebujejo regulacijo in so zato fiktivno blago. To namreč prvotno ni bilo ustvarjeno za prodajo, saj so ti elementi integralni del družbene strukture, ki pa so zaradi specifičnih zgodovinskih, ideoloških in političnih razlogov dobili lastnosti običajnega blaga. Če bi te elemente pustili samoregulaciji, bi ljudje »[...] umrli kot žrtve akutnega družbenega razkroja [...] Narava bi bila reducirana na svoje elemente, okolje in pokrajina onesnaženi [...] in naposled, tržno upravljanje kupne moči bi občasno povzročilo likvidacijo podjetij, saj bi pomanjkanje ali preobilje denarja postalo za gospodarstvo prav tako pogubno, kakor so poplave in suša v prvotnih družbah« (Polanyi, 2008, str. 138–139).

Polanyi torej jasno svari pred obravnavanjem denarja kot tržnega blaga. Njegove zametke je namreč videl v daritveni ekonomiji (Maucourant, 1995) in ga je zato dojemal kot samo substanco družbe. Ni priznaval denarne nevtralnosti, zato je za monetarno in družbeno stabilnost zahteval njegovo regulacijo. Denar je torej zanj primarno politično blago, ki obenem nastopa tudi v ekonomski sferi, kar je v navskrižju z neoklasično predpostavko tržnega gospodarstva, kjer je ekonomski svet strogo ločen od političnega. Ali kot dokazuje v svojem osrednjem delu, kjer pravi: »država, za katere kovnico se je zdelo, da zgolj potrjuje težo kovancev, je bila dejanski porok za vrednost papirnatega denarja, ki ga je sprejemala pri plačevanju davkov in pri drugih plačilih. Ta denar ni bil menjalno sredstvo, bil je plačilno sredstvo; ni bil blago, bil je kupna moč; sam na sebi ni imel nobene vrednosti, bil je zgolj žeton, s katerim je bilo mogoče realizirati kvalificirano povpraševanje po stvareh za prodajo« (Polanyi, 2008, str. 295).

Tržno gospodarstvo brez denarja oziroma politične sfere pravzaprav ne more delovati. Polanyi je tu podoben protagonist kot Aglietta, oba prideta do istih zaključkov. Suverenost je ključna za vzpostavitev stabilnega monetarnega sistema in v marsičem bi temu morda pritrdil tudi Hayek, čeprav s povsem nasprotnega stališča.

5.3 Utemeljitev legitimnosti suverena

Legitimnost je opredeljena kot lastnost institucij, da poskrbijo za skladno ravnanje deležnikov, in je že po definiciji izključno v domeni političnega (Weber, 2018). Suverenost torej poseduje izvirno legitimnost, ki jo lahko povečuje preko hierarhičnega in etičnega zaupanja ljudi. To vlogo družbenega cementa kot izhodišča povezanosti ljudi in njihovih vrednosti lahko povezujemo z družbeno vlogo denarja. Vendar pa tega ne moremo povsem jasno dokazati, saj bi utemeljevanje legitimnosti suverene oblasti terjalo regresijsko argumentacijo. To pomeni, da vsaka trditev zahteva utemeljitev, vsaka utemeljitev pa podporo v naslednji trditvi, kar vodi v neskončno verigo vprašanj. Kvadratura kroga lahko razreši izhodiščni božji princip, izhodiščni ustavni red ali konceptualni izvorni položaj.

V filozofiji se je s problemom slabe neskončnosti ukvarjal že Aristotel, ko je razmišljal o prvotnem gibalbu stvarstva. Pred njim so imeli predsokratiki na to vprašanje svojevrstno genialen odgovor. Svet je namreč po njihovo slonel na hrbtu želve, kar je problem slabe neskončnosti aksiomatično razrešilo. Aksiomatično oziroma metodološko pa je rešljiv tudi problem legitimnosti suverena. V svojem pregledu Rawlsove teorije pravičnosti Nagel (1973) razpravlja o izvornem položaju (angl. original position) kot metodološkem orodju, ki se uporablja za izpeljavo načel pravičnosti. Izvorni položaj je zasnovan kot hipotetični scenarij, kjer svobodni, nepovezani in racionalni posamezniki določijo pravila, ki bodo vodila njihovo družbo. Posamezniki so prav tako odeti v tančico nevednosti (angl. veil of ignorance), zato so takšne dogovorjene družbene norme poštene in nepristranske.

Izvorno točko lahko uporabimo tudi za razrešitev problema slabe neskončnosti v pojasnjevanju legitimnosti suverena. Svobodni, nepovezani, racionalni in v tačico

nevednosti odeti posamezniki se dogovarjajo o sistemu zaupanja, ki bo zagotavljal stabilen politični ali pa monetarni sistem in s tem tudi obstoj družbe. Dogovorijo se, da ima država določeno mero a priori priznane legitimnosti, saj zgolj na ta način lahko zagotovijo povečevanje legitimnosti, zaupanja in stabilnejšo politično družbo. Gre torej za aksiomatičen dogovor, ki tako kot želva razreši problem slabe neskončnosti.

A vendar obstaja še en način razrešitve problema. Če smo zgoraj uporabili principe čiste racionalnosti, se lahko nadamo, da bi problem razrešili tudi s stališča popolne iracionalnosti. Transcendenčni pristop je pri pojasnjevanju legitimnosti suverena ubral Aglietta, saj je izvirno legitimnost opredelil na podlagi razmerja med smrtnostjo in nesmrtnostjo, torej nekakšnega tuzemskega božjega principa. Izvirni posamezniki so z opredelitvijo denarja (vzajemnosti) oblikovali družbeni dogovor (družbo) in naposled denar odrinili od sebe, ga transcendirali. Če bi bil denar ostal pri smrtnem posamezniku, bi bil tudi sam smrten in zato ne bi imel avtoritete nad posameznikom. Tako pa so ga projicirali na sedaj vzpostavljeno nesmrtno družbo, ki jo v ozadju predstavlja suveren. Nesmrtnost je nedosegljiva želja (ideal) smrtnega človeka in je zato zanj avtoriteta. Ta lastnost (nesmrtnost) se sedaj pripiše tudi denarju, podobno lahko velja tudi za druge institucije, kot so podjetje ali država. Podjetje je kot institucija zapisano večnemu obstoju, zato ga vedno znova prestrukturiramo, celo stečaj pomeni zgolj njegovo obliko preživetja. In tako je tudi z nacionalno državo, ki jo razumemo kot vrednoto, ki je večna, dokler obstajajo na nekem prostoru prebivalci, ki se z njo identificirajo. Toda vrnimo se k denarju in njegovi legitimnosti, ki temelji na avtoriteti družbe in suverenosti. Denar zagotavlja obstoj družbe, dokler ohranja svojo avtoriteto nad posamezniki. V tem pogledu je denar oblika verovanja, monetarizem pa dobiva podobo profane institucionalizirane religije.

6 SKLEP

V diplomskem delu smo raziskali kompleksno in razvejano naravo denarja ter osvetlili njegov pomen za stabilen monetarni sistem. S primerjavo ekonomskega in družbenega pogleda na denar smo pokazali, da je prvi izrazito pomanjkljiv, saj zmotno opredeljuje denarno eksogenost in nevtralnost, drugi pa izredno širok ter zamotan, saj tu denar nastopa kot izhodišče družbene esence in eksistence.

Denar je endogen in ni nevtralen, zato ga moramo kot sredstvo najvišjega zaupanja obravnavati kot politično blago. Le z njegovim spajanjem s suverenostjo (državo) lahko zagotovimo največjo mogočo monetarno stabilnost, ki preko denarja kot Arhimedove točke diktira tudi družbeno ravnovesje.

V svojem diplomskem delu sem skušal na inovativen in integrativen način predstaviti drugačno, bolj alternativno obravnavo denarja. Preko denarne eksogenosti in nevtralnosti ter združevanja ekonomskih, socioloških, antropoloških in filozofskih pogledov smo soočili ekonomski ter družbeni denar. S tega vidika diplomsko delo orje ledino raziskovanja širših

implikacij denarja na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani. Samo upam lahko, da bo to raziskovanje spodbudilo tudi druge, da bodo nadaljevali in razvijali podobne teoretske poglede na vlogo in pomen denarja v sodobni družbi.

Seveda je v tem zgodovinskem in teoretičnem krokiu zmanjkalo moči, znanja in možnosti za nekatere nove vidike, kot so na primer digitalni denar in njegov vpliv na stabilnost monetarnega sistema ter družbe. Ta tema postaja zaradi vse večje digitalizacije družbene stvarnosti vedno bolj aktualna in aktivno naslavlja vprašanja prihodnje ureditve monetarnega sistema.

Končno sporočilo diplome je torej sejanje spoznanj za prihodnost. Kot opozarja Camus, ne smemo nikoli pozabiti, da je posameznikov smisel odvisen od njegovega sprejemanja absurdnih razmer. Spoznanje namreč nikoli ni pasivno, temveč je vedno znova aktivno, če to želimo ali ne. Če izgine, premine tudi človekova volja do življenja. Enako pomembno je, da se posamezniki kot sestavni deli družbene celote zavedamo, da je za ravnovesje tržne družbe, ki ji pripadamo, ključna monetarna stabilnost. Če to spoznanje zanemarimo, tvegamo izgubo družbenega smisla, ki je, tako kot pri posamezniku, opredeljen kot nadaljnji obstoj. Trubar in reformacija, kateri dolgujemo veliko, kulturno in razvojno, tukaj ni poznala dilem, vse spremembe družbe se pričnejo pri nas samih. Zato je tako pomembno, da nam širše razumevanje denarja danes in jutri pomaga »stati inu obstati«.

LITERATURA IN VIRI

1. Aglietta, M. (2002). Whence and whither money? V OECD (ur.), *The future of money* (str. 31–72). OECD Publication Services.
2. Aglietta, M. (2018). *Money: 5,000 years of debt and power*. Verso books.
3. Akin, D. in Robbins, J. (1999). *Money and modernity: state and local currencies in Melanesia*. University of Pittsburgh press.
4. Aristotel. (2022). *Nikomahova etika*. Slovenska matica.
5. Bernanke, B. S. (1983). Nonmonetary effects of the financial crisis in the propagation of the great depression. *The American Economic Review*, 73(3), 257–276.
6. Braudel, F. (1988). *Struktura vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče (Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV. - XVIII. stoletje)*. Studia humanitatiS.
7. Cecchetti, S. G. in Schoenholtz, K. L. (2017). *Money, banking and financial markets* (4. izd). McGraw-Hill Education.
8. Desai, M. (1989). Endogenous and Exogenous Money. V J. Eatwell, M. Milgate in P. Newman (ur.), *Money* (str. 146–150). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-19804-7_16
9. Eisenstein, C. (2021). *Sacred economics: money, gift, and society in the age of transition*. North Atlantic Books.
10. Fuller, E. W. (2020). *A source book on early monetary thought*. Edward Elgar Publishing.

11. Goodhart, C. (1988). *The evolution of central banks*. MIT press.
12. Goodwin, B. (1986). The political philosophy of money. *History of political thought*, 7(3), 537 – 568.
13. Grahl, J. (2000). Review essay money as sovereignty: The economics of Michel Aglietta. *New Political Economy*, 5(2), 291–316. <https://doi.org/10.1080/713687767>
14. Hagen, J. V. in Welker, M. (2014). *Money as god*. Cambridge university press.
15. Hansen, K. (2019). The Menger-misses theory of the origin of money-conjecture of economic law? *Quarterly journal of Australian economics*, 22(1), 26–48. <https://doi.org/10.35297/qjae.010017>
16. Howard, D. H. (1977). *The denationalization of money: a review*. Board of Governors of the Federal Reserve System. <https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/the-denationalization-of-money-a-review.htm>
17. Humphrey, T. M. (1997). Fisher and wicksell on the quantity theory. *Economic Quarterly*, 83(4), 71–90. https://www.richmondfed.org/-/media/richmondfedorg/publications/research/economic_quarterly/1997/fall/pdf/humphrey.pdf
18. Issing, O. (1999). Hayek - currency competition and European monetary union. Speech by professor Otmar Issing, annual Hayek memorial lecture hosted by the Institute of economics affairs: London, 1999. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/1999/html/sp990527.en.html>
19. Judge, B. (2019). Is a theory of money possible? - Michel Aglietta, money. The first 5,000 years of debt and power. *European Journal of Sociology*, 60(3), 385–389. doi:10.1017/S0003975619000195
20. Kraemer, K., Jakelja, L., Brugger, F. in Nessel, S. (2022). The social ambiguity of money: empirical evidence on the multiple usability of money in social life. *Review of Social Economy*, 82(1), 98–125. <https://doi.org/10.1080/00346764.2022.2076150>
21. LibertyPen. (2019, 2. januar). *Milton Friedman - morality & capitalism* [Youtube]. https://www.youtube.com/watch?v=-_gU50mfehI
22. Maucourant, J. (1995). The substantive economy of money : Karl Polanyi in the tradition of "old institutionalism". Hal shs sciences humaines et sociales. <https://shs.hal.science/halshs-00569422>
23. Mauss, M. (1996). *Esej o daru in drugi spisi*. Studia humanitatiS.
24. Menger, K. (1892). On the origin of money. *The economic journal*, 2(6), 239–255. <https://doi.org/10.2307/2956146>
25. Nagel, T. (1973). Rawls on Justice. *The Philosophical Review*, 82(2), 220–234. <https://doi.org/10.2307/2183770>
26. Place, J. (2017). *A critique of monetarism*. <https://austrianstudentconference.com/wp-content/uploads/2018/02/ASSC-2018-Place-Jackson.pdf>
27. Polanyi, K. (2008). *Velika preobrazba*. Založba *cf.
28. Sahlins, M. (1999). *Ekonomika kamene dobe*. Založba *cf.

29. Salerno, J. T. (1994). Ludwig von Mises's Monetary Theory in Light of Modern Monetary Thought. *Review of Austrian Economics*, 8(1), 71–115. <https://doi.org/10.1007/BF01102317>
30. Semenova, A. (2012). Carl Menger's theory of money's origins: Responding to revisionism. *The European journal of the history of economic thought*, 21(1), 107–141. <https://doi.org/10.1080/09672567.2012.683017>
31. Sieroń, A. (2019a). Endogenous versus exogenous money: does the debate really matter? *Research in Economics*, 73(4), 329–338. <https://doi.org/10.1016/j.rie.2019.10.003>
32. Sieroń, A. (2019b). *Money, Inflation, and Business Cycles: The Cantillon Effect and the Economy*. Routledge.
33. Simmel, G. (2005). *Filozofija denarja*. Beletrina.
34. Skidelsky, R. (2018). *Money and government: the past and future of economics*. Yale university press.
35. Smith, A. (2010). *Bogastvo narodov*. Studia humanitatiS.
36. Smithin, J. (1994). *Controversies in monetary economics*. Edward Elgar Publishing Publishing. <https://ideas.repec.org/b/elg/eebook/412.html>
37. Smithin, J. (2000). *What is money?* Routledge.
38. Weber, B. (2018). What Makes Money Legitimate? *V Democratizing Money?: Debating Legitimacy in Monetary Reform Proposals*. Cambridge University Press.
39. Zelizer, V. A. (1994). *The social meaning of money: pin money, paychecks, poor relief, and other currencies*. Princeton university press.